

Somaliërs in Nederland

Profiel 2011

Somaliërs in Nederland, profiel 2011

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Land, bevolking en politieke geschiedenis	7
	2.1 Achtergronden en politieke geschiedenis	7
	2.2 De Somalische islam	10
	2.3 De radicaal islamitische groeperingen in Somalië	10
	2.4 Vluchtelingen, vluchtelingenkampen in de buurlanden en redenen voor een verdere doorreis	13
3	Somaliërs in Nederland	15
	3.1 Bevolkingsontwikkeling algemeen	15
	3.2 Asielinstroom	16
	3.3 Samenstelling van de populatie	19
4	Aspecten van integratie in Nederland	23
	4.1 Onderwijs	23
	4.2 Arbeidsmarkt	25
	4.3 Wonen	28
	4.4 Gezondheid	29
	4.5 Inburgering, contacten en thuis voelen	31
5	Specifieke problemen bij Somaliërs	33
	5.1 Psychosociale problematiek en problemen in gezinnen	33
	5.2 Vrouwelijke genitale verminking (vrouwenbesnijdenis)	34
	5.3 Qat gebruik	35
	5.4 Transnationalisme	36
	5.5 Radicalisering	37
6	Conclusie	39
	Referenties	41

1 Inleiding

De Directie Inburgering en Integratie van het ministerie van BZK¹ publiceert vanaf het jaar 2000 'profielboekjes' over de grootste 'nieuwe' etnische groepen in Nederland: Somaliërs, Ghanezen, Iraniërs, Irakezen, Afghanen, Kaapverdianen, burgers uit de landen van het voormalig Joegoslavië en groepen afkomstig uit Angola, DR Kongo, Ethiopië, Eritrea, Nigeria en Soedan. Dit boekje over Somaliërs is een update van het in 2000 verschenen profiel (Hessels 2000).

In hoofdstuk 2 schetsen wij de situatie in het gebied waar Somalische bevolkingsgroepen wonen in Oost Afrika, op basis van literatuurstudie en informatie van nieuwsbronnen en websites. Wij beschrijven de politieke achtergronden van de huidige situatie, die ontstaan is toen een overwegend nomadische samenleving na de dekolonisatie uiteen viel. Ook de religieuze stromingen die een rol spelen in het gebied komen aan de orde, evenals de vluchtelingenstroom die door de oorlog ontstaan is.

In hoofdstuk 3 geven we demografische informatie, de fluctuaties in de asielinstroom en het organisatielandschap van Somaliërs in Nederland. Gegevens zijn betrokken van het CBS (website Statline), COA, de Kamer van Koophandel en FSAN, de Federatie van Somalische Associaties in Nederland.

In hoofdstuk 4 gaan wij nader in op vijf aspecten van integratie van Somaliërs in Nederland: het onderwijs, de arbeidsmarkt, wonen, gezondheid en inburgering/sociale contacten. De gegevens zijn hoofdzakelijk gebaseerd op het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (Dourleijn & Dagevos 2011). Daarnaast is gebruik gemaakt van kwalitatief materiaal van Klaver e.a. (2010) en Moors e.a. (2009).

In hoofdstuk 5 wordt een aantal specifieke problemen die kenmerkend zijn voor Somaliërs beschreven. Psychosociale problematiek, trauma door het oorlogsverleden en problemen in gezinnen komen relatief vaak voor en kunnen ertoe leiden dat kinderen onvoldoende begeleid worden (5.1). Het tegengaan van vrouwenbesnijdenis is een tweede kwestie (5.2), en het gebruik van qat (een licht stimulerend middel) een derde (5.3). In 5.4 gaan we dieper in op de redenen waarom veel (genaturaliseerde) Somaliërs, vanuit Nederland naar het Verenigd Koninkrijk doorverhuizen. En in 5.5 kijken we naar het risico van (islamitische) radicalisering in de Somalische gemeenschap. Hoofdstuk 6 bevat een conclusie en een toekomstbeeld, met enige aangrijpingspunten voor overheidsbeleid, lokaal en landelijk.

¹ Tussen 2003 en 2011 was de Directie Inburgering en Integratie elders ondergebracht: eerst bij het ministerie van Justitie en later bij het ministerie van VROM/WWI.

2 Land, bevolking en politieke geschiedenis

Somalië heeft geen effectieve regering meer gekend sinds de toenmalige president Siad Barre de macht verloor in 1991. Jaren van oorlog tussen rivaliserende 'warlords' leidden tot het instorten van de normale economie en van het onderwijs en tot grote onveiligheid, met hongersnood, vele doden en een enorme vluchtelingenstroom als gevolg. In dit hoofdstuk behandelen we de achtergronden en politieke geschiedenis van Somalië (2.1), de Somalische islam (2.2), de overgang naar islamitisch leiderschap (2.3), en de vluchtelingenstroom die op gang kwam (2.4).

2.1 Achtergronden en politieke geschiedenis

Het grondgebied dat momenteel Somalië heet, is het resultaat van samenvoeging van grondgebieden op basis van oude koloniale grenzen. In de tweede helft van de negentiende eeuw verdeelden de Europese machten het territorium waar de verschillende Somalische bevolkingsgroepen wonen over vijf staten. De Fransen vestigden in het noorden Djibouti, de Britten voegden het zuidwesten bij Kenia en stichtten in het noorden Brits Somaliland, de Italianen noemden het zuiden rond de huidige hoofdstad Mogadishu Somalië en het westelijke woestijngebied 'de Ogaden' werd onderdeel van Ethiopië.

De onafhankelijke Somalische republiek die in 1960 tot stand kwam, was een samenvoeging van twee van de vijf koloniale delen: Brits Somaliland en Italiaans Somalië. De nieuwe regering ondernam vrijwel onmiddellijk pogingen om zowel het Keniase (1963) als het Ethiopische (1964) deel bij de republiek te voegen.² De 'pan-Somalische gedachte' leefde na de dekolonisatie sterk: alle Somaliërs in één land. Men dacht dat met dezelfde taal, godsdienst (islam) en cultuur deze staat minder problemen zou hebben dan de multi-etnische buurlanden in Afrika.

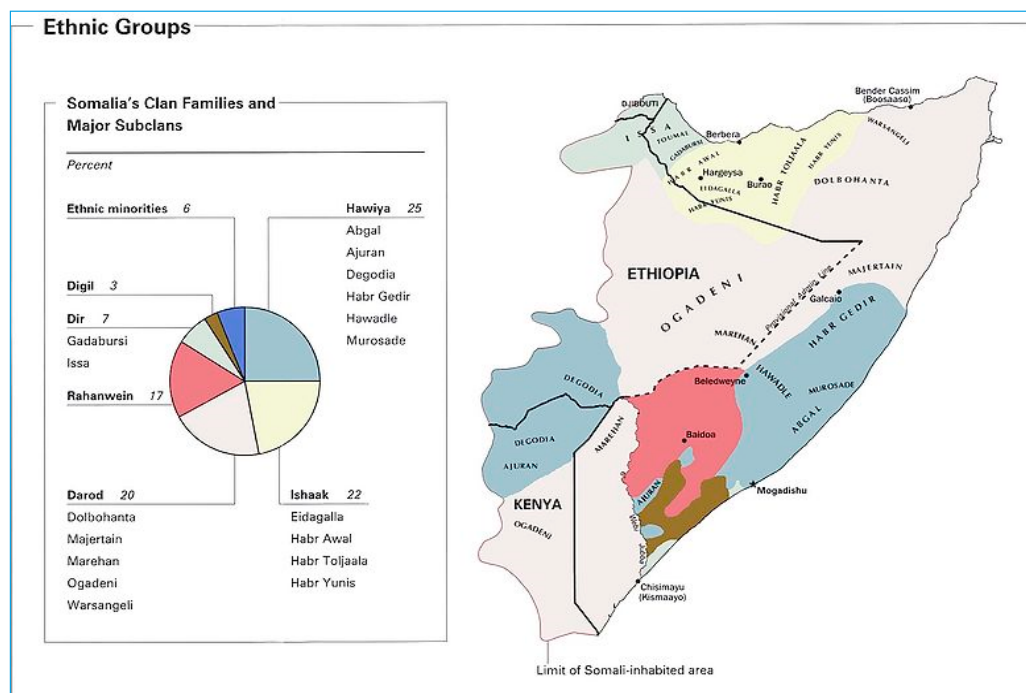
Maar etnische eenheid bleek geen garantie voor vrede en een tegenovergestelde beweging van verder uiteenvallen is sindsdien zichtbaar. Vanaf de Ogaden-oorlog (1977-78) waar Somalië verpletterend werd verslagen raakte de Somalische politiek in een neerwaartse spiraal van opstand, repressie, militarisatie en corruptie. In 1988 kwam in het noordwesten de Somali National Movement (SNM) in opstand, die op meedogenloze wijze werd onderdrukt waarbij de noordelijke stad Hargeisa werd verwoest en tienduizenden vluchtelingen naar Ethiopië vluchtten. Frustratie over de slecht functionerende staat leidde er in 1991 toe dat president Siad Barre werd verdreven en dat het voormalige Britse Somaliland zich unilateraal onafhankelijk verklaarde, in 1998 gevolgd door een autonomieverklaring van de regio Puntland. Somaliland functioneert sindsdien stabiel en doet geen pogingen meer om tot een Somalische eenheid te komen. Puntland zou als onderdeel van een federatie met de andere landsdelen willen opereren.

Van oudsher spelen clans en subclans, gebaseerd op afstamming, een belangrijke rol in het politieke en sociale leven van de Somaliërs. Deze sociale relaties komen voort uit een pastorale economie, waarin interne solidariteit, conflictbeheersing en een effectieve taakverdeling binnen de groep het overleven onder moeilijke omstandigheden met periodes van schaars voedsel voor mens en dier mogelijk maakt (Mohamoud, 2002: 54). De rivaliteit tussen subclans is een permanent gegeven, conflict en solidariteit karakteriseren de (sub-)clanrelaties.

² BBC timeline: http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1072611.stm

De Somalische bevolking bestaat uit twee genealogische hoofdgroepen: de Saab en de Samale, (beide etnische Somaliërs) en daarnaast uit 15-20% niet tot de Somalische clans behorende minderheden en beroepskasten (b.v. smeden). De Saab zijn hoofdzakelijk landbouwers en hebben twee hoofdclans: de Rahanwayn en de Digil. De Samale zijn voor het merendeel van oorsprong nomaden en hebben vier hoofdclans: de Isaq (Brits Somaliland en Ethiopië), de Hawiya (in het zuiden), de Dir (Brits Somaliland, Djibouti en Ogaden) en de Darood (Kenia, Ogaden, noord en zuid) (Gebreyesus 1993: 12). Landbouw komt voor in de gebieden waar grotere rivieren stromen zoals langs de Shebelle en de Juba in het zuiden. In periodes van droogte wanneer dit eco-systeem onder druk staat, trekken herders met hun kuddes naar plaatsen waar dieren genoeg voedsel en water kunnen vinden. In die periodes ontstaan makkelijk ruzies tussen rivaliserende groepen. Hoewel de nomadische groepen van oudsher een sterk gevoel van trots en superioriteit ten toon spreiden ten opzichte van de landbouwers, zijn zij van elkaar afhankelijk in de uitwisseling van levensmiddelen en het gebruik van waterputten (Lewis 2002: 14).

Figuur 1 | Kaart van Somalische clans en subclans in Somalië, Somaliland, Djibouti, Ethiopië en Kenia

Bron: Wikipedia commons (http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Somalia_ethnic_grps_2002).

Traditioneel werden conflicten waarbij bloed vloeide (moord, verwonding) of bezittingen werden geschaad in de Somalische samenleving beslecht door betaling van compensatie door de groep van de dader aan de groep van het slachtoffer, in het Arabisch 'diya', in het Somalisch: 'mag', veelal in de vorm van kamelen. De wederzijdse verplichtingen werden vastgelegd in 'contracten'. Diya-groepen bestaan traditioneel uit een aantal mannelijke clangenoten en hun families (Ambtsbericht Ministerie van Buitenlandse Zaken 2001:13). Tijdens de natte periode is het leven makkelijker, worden conflicten weer bijgelegd, bruiloften gevierd en kunnen de kuddes zich vermeerderen (Lewis, 2009).

De niet-Somalische minderheden zoals de Bantu groepen in het zuiden en de groepen aan de kust met Arabische afkomst, zoals de Benadiri, Barawani, en Jaaji vallen traditioneel buiten de clanstructuur,

waardoor zij in principe geen bescherming genieten, tenzij een clan bescherming heeft toegezegd (ACCORD 2009, Ambtsbericht Ministerie van Buitenlandse Zaken 2010).³ De groepen worden gediscrimineerd, en zijn kwetsbaar tijdens conflicten. Waar in de prekoloniale tijd de schermutselingen op kleine schaal werden uitgevochten, leidden de introductie van vuurwapens, toenemende schaarste aan hulpbronnen en internationale politieke inmenging in de periode daarna tot escalatie van de problemen. Na de onafhankelijkheid bracht dit vluchtelingenstromen op gang naar de buurlanden, maar ook verder weg naar Zuid-Afrika, de Arabische wereld, Europa, Noord-Amerika en zelfs Australië. De eerste stromen begonnen na de onafhankelijkheid vanwege grensschermschermutselingen met Kenia en Ethiopië, maar na de coup van generaal Siad Barre in 1969 verslechterde de situatie snel. Zijn strategie van 'wetenschappelijk socialisme' leek aanvankelijk de clantegenstellingen te neutraliseren. Maar doordat het Barre-regime steeds meer dictatoriale tendensen kreeg en Barre uiteindelijk toch niet aan de clanloyaliteiten kon ontsnappen – hij weerde de Isaq-clan en Majerteen subclan uit zijn regering - ontstond gewapende oppositie tegen zijn bewind.

Figuur 2 | Mohammed Siad Barre

Bron: BBC (http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1072611.stm)

Daarbij kwamen de hongersnood in 1974-1975 en de Ogaden-oorlog met Ethiopië in 1977-1978 die zorgden voor een grote piek in geweld en ontheemding, met meer dan 1 miljoen vluchtelingen. In 1991 werd Barre verdreven en ontstond een nieuwe situatie. Het ontstane machtsvacuüm leidde in het noorden tot het uitroepen van de onafhankelijke Republiek Somaliland (met een Isaq-regering), en in de rest van het land tot gewapende conflicten tussen clans en tussen georganiseerde milities (meestal kleinere eenheden dan clans). Een Amerikaanse poging om met een interventiemacht 'Operation Restore Hope' vat te krijgen op de situatie in 1992 mislukte. De Amerikanen verdiepten zich onvoldoende in de ingewikkelde clanrelaties en raakten verstrikt in de tegenstellingen tussen de krijgsheren Aideed en Ali Mahdi (Lewis, 2002: 267-282). Nadat lijken van Amerikaanse soldaten door de troepen van Aideed door de straten van Mogadishu waren gesleept, vertrokken de VN-veiligheidstroepen in 1995. In 1996 kwam Aideed om bij een gevecht in de haven over de controle van de bananenexport tussen twee Hawiya subclans (de Habar Gidir en Abgal). De situatie viel terug naar het patroon van geweld en onveiligheid.

In de periode van 1991 tot 2004 vonden 17 vredesconferenties plaats om het land in een stabielere politiek vaarwater te krijgen. Diverse landen waren hierbij betrokken zoals Djibouti (1992), Jemen (2005-2006), Kenia (2002-2004), Ethiopië (Addis 1992, Sodore 1996), Libië, Egypte (1997). Steeds opnieuw mislukte de uitvoering van de plannen om heel verschillende redenen: clan-identiteit en clantrots, competitie over de beperkte middelen, buitenlandse inmenging, een te top-down aanpak, aanwezigheid van de verkeerde mensen (alleen clan-ouderen of warlords), of te weinig respect voor traditionele processen (Lewis 2009, Abdi Ali Elmi 2010). Ook de Verenigde Naties namen verschillende initiatieven, zoals een wapenembargo, sancties ten aanzien van hen die het vredesproces dwarsbomen en een 'political office for Somalia' UNPOS (Ministerie van Buitenlandse Zaken 2010: 27).

³ Hill (2010) beschrijft de problematische situatie van de minderheidsgroepen in een rapport voor Human Rights Watch.

Gekozen overgangsregeringen zoals die van Abdulkassim Salat Hassan (2000), Abdullahi Yusuf (2004) en Ali Mohammed Ghedi (2006) hielden maar kort stand.

2.2 De Somalische islam

Een van de basale aspecten die Somaliërs samenbindt is hun geloof, de islam. Al in de 7de eeuw ontstonden de eerste moslimgemeenschappen langs de kust, die handel dreven met het Midden Oosten. Lewis (2002) beschrijft de traditionele nomadische samenleving, waarin het grootste deel van de mannen 'waranhel' (speerdragers) waren. Degenen die zich wijdden aan religie, werden 'wadads' of 'sheiks' genoemd; hun taak was het onderwijzen van de jongeren, het voltrekken van huwelijken, de rechtspraak en richting geven aan het religieuze leven in de gemeenschap. Vaak wordt gesteld dat Somaliërs van oorsprong een liberale variant van de islam aanhangen, namelijk van de soennitische Sha'afi school. Weliswaar geldt dit voor de meerderheid van de Somaliërs, maar van oudsher waren er verschillende stromingen en leiders (sheiks). Samatar (1992) beschrijft de eeuwenoude stromingen, de Qadiriya en Ahmadiya broederschappen. In de 19e eeuw ontstond binnen de Ahmadiya stroming voor het eerst een meer puriteinse broederschap, de Salihya, onder leiding van de nationale held Sayyid Mohammad Abdille Hassan, die een kruistocht tegen de christelijke kolonisor begon. De meeste Somaliërs volgen de Qadiriya-stroming, die een gematigde islam voorstaat, waarbij bijvoorbeeld het roken van tabak, het drinken van koffie en kauwen van qat is toegestaan, het dansen bij bruiloften acceptabel is en de verering van heiligen en hun graven een belangrijke rol speelt. Een minderheid is lid van de Salihya-stroming, die de nadruk legt op het 'pure geloof' en bovenstaande zaken verwerpt. Hun leider had in Mekka contacten met Wahabistische leermeesters. Voor de Salihya is bijvoorbeeld ongepaste kleding of niet naar het vrijdaggebed komen al snel een reden tot uitsluiting. De verschillen in beleving van de islam onder Somaliërs heeft dus deels historische wortels.

Volgens Abdi Elmi (2010: 53) is de omslag naar politieke betrokkenheid, een politieke islam of 'islamisme' betrekkelijk nieuw en ontstaan door invloed van buitenaf. Hij wijst op de periode van 'Islamic Awakening' in de Arabische wereld in de jaren zestig, toen een aantal islamitische leiders opriep om weerstand te bieden aan het westers imperialisme en om de onderontwikkeling van de moslimlanden aan te pakken. In Somalië ontstond zo de Ikhwan-school, die gerelateerd is aan orthodoxe stromingen als de Moslim Broeders in Egypte en de Salafistische school. Nieuwe religieuze groeperingen als Al-Shabaab en Hizbul-Islam zijn de actuele, maar radicale vertegenwoordigers van deze stroming. De invulling die Al-Shabaab geeft aan de islam, is aanzienlijk extremistischer dan we bij bijvoorbeeld de Moslim Broederschap tegenkomen. Het merendeel van de Somalische bevolking ziet deze invulling van de islam als niet passend bij hun tradities.⁴ Hoewel er door de bedevaart naar Mekka, de grootschalige arbeidsmigratie en de handelscontacten met de golfstaten een constante communicatie bestaat tussen moslims uit al deze landen, worden de onderscheiden religieuze stromingen niet simpelweg gekopieerd. De stromingen in Somalië ontwikkelden zich op hun eigen manier, waarbij clanlidmaatschap en het lidmaatschap van een religieuze stroming door elkaar spelen. Een sheik trekt bijvoorbeeld zijn volgelingen meestal overwegend uit zijn eigen clan of uit gerelateerde clangroepen.

2.3 De radicaal islamitische groeperingen in Somalië

Sinds de aanslagen van 11 september 2001 in New York zien we een nieuw fenomeen in de Somalische politiek. Een aantal warlords begint, in samenwerking met de Amerikaanse geheime dienst en de Ethiopische regering, op individuen te jagen die banden zouden hebben met het internationaal terrorisme en Al-Qeda (Lewis 2002). Een bom in een hotel in Mombassa (Kenia) in 2002 zou wijzen op

⁴ Meer informatie over de ideologie van deze groepen in Somalië is te vinden in het Ambtsbericht Somalië September 2010 (Ministerie van Buitenlandse Zaken 2010: 14). Informatie over salafisme is te vinden bij Roex e.a. (2010).

een Afrikaanse tak van het terreurnetwerk. Volgens Abdi Elmi (2010:61) voelen leiders van islamitische bewegingen zich door de - als willekeurig ervaren - aanhoudingen gedwongen om hun strategie te herzien. Zij vragen zich af of een islamitische groep zou moeten vechten tegen Somalische warlords vanuit een jihad- of sharia-perspectief, aangezien deze warlords het vooral op leden van bepaalde islamitische groeperingen hebben voorzien. Eind 2005 besluiten enkele islamitische leiders om de wapens op te nemen tegen de warlords. Niet alle islamitische groepen kiezen daarbij de extremistische weg die we bij Al-Shabaab zien.

Zo zien we vanaf begin 2006 dat islamitische groeperingen voor het eerst politieke en militaire macht overnemen. Het oude systeem van op subclanniveau georganiseerde islamitische rechtbanken verving al langer de ontbrekende regering in delen van Mogadishu (Lewis 2002). In 2000 was er een samenwerking ontstaan, de Unie van Islamitische Rechtbanken, die tot opluchting van de bevolking de vechtende militieën in Mogadishu onder controle wist te krijgen. Met strenge straffen op grote en kleine vergrijpen, werd de orde hersteld. De rechtbanken werden financieel ondersteund door een aantal machtige zakenlieden uit Mogadishu. Na enige tijd gingen zelfs havens en luchthaven voor het eerst sinds 1995 weer open en werd (voor korte tijd) een normaal leven en handel mogelijk.⁵ De Unie van Rechtbanken wordt geleid door de gematigde jurist Sharif Sheikh Ahmed, maar twee van de elf rechtbanken worden door de Verenigde Staten gezien als militant. Eén daarvan wordt geleid door Sheikh Hassan Dahir Aweys, die op de Amerikaanse lijst van terrorismeverdachten voorkomt.

Figuur 3 | Sheik Hassan Dir Aweys (Hizbul-Islam)

Bron: BBC (http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1072611.stm)

In deze periode vinden er incidenten plaats aan de zuidelijke kust, waarbij het vuur geopend wordt vanaf Amerikaanse marineschepen, gericht op 'terroristische cellen' en 'Al Qaeda aanhangers'. Hierbij worden ook burgers gedood en er verschijnen verslagen van gevangenen in de media die op Amerikaanse schepen verhoord zouden zijn. Na een VN-resolutie wordt het Ethiopische leger naar Mogadishu gestuurd om orde op zaken te stellen. In december 2006 wordt Mogadishu ingenomen, de overgebleven niet-regeringstroepen verwijderd en president Abdullahi Yusuf opnieuw geïnstalleerd. De bedoeling is om voor zes maanden een vredesmacht van de Afrikaanse Unie in Mogadishu te stationeren, maar de terugtrekking van de Ethiopische troepen verloopt langzaam en wordt gehinderd door incidenten. De Ethiopische president Zenawi herhaalt in 2008 dat hij de Ethiopische troepen niet laat vertrekken voor de 'jihadisten' verslagen zijn. Ondertussen neemt de haat van de Somaliërs over deze buitenlandse invasie toe, die wordt geïnterpreteerd in het licht van wereldwijde groeiende tegenstellingen tussen moslims en christenen. De aanhang voor islamistische groepen wordt door deze ideeën aangewakkerd.

De situatie die in 2006-2007 ontstaan is, zorgt voor een humanitaire crisis en een ernstige piek in de vluchtelingenstroom. Het Rode Kruis spreekt van de zwaarste gevechten in 15 jaar. In april 2007 blijkt uit een VN-rapport dat er sinds februari 320.000 mensen gevlucht zijn uit Mogadishu. Bovendien lukt het voedseltransporten nauwelijks om de havens te bereiken vanwege piraterij voor de kust. Pas in januari 2009 wordt de terugtrekking van de Ethiopische troepenmacht afgerond. Tegelijkertijd rukt de

⁵ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/5051588.stm>

radicaal islamistische jongerengroep Al-Shabaab weer op, nadat zij hun rivaal - de Hizbul Islam-militie - bij de zuidelijke havenstad Baidoa hebben verjaagd naar het omliggende platteland. In februari 2010 concentreert Al Shabaab haar troepen in Zuid Mogadishu voor een groot offensief op de hoofdstad (Ministerie van Buitenlandse Zaken 2010). Op 23 december 2010 gaat Hizbul Islam op in Al-Shabaab.

Figuur 4 | De politieke situatie in Somalië op 24 maart 2011

Bron: Wikipedia, http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Somalia_map_states_regions_districts.png

De situatie op 24 maart 2011 is weergegeven in de kaart in figuur 4. De maker, James Dehl, laat zien hoe het groene gedeelte 'Harakat al-Shabaab Mujahideen' onder controle staat van de twee islamistische stromingen, waarbij Al-Shabaab de naam 'Islamitisch Emiraat Somalië' gebruikt. Al-Shabaab streeft naar een supranationaal emiraat (Ministerie van Buitenlandse Zaken 2010: 14), Al Shabaab/Hizbul Islam heeft het overgrote deel van Zuid- en Centraal Somalië in handen en heeft daar een eigen bestuur gevestigd, met een zeer strenge sharia-wetgeving. Mensen die zich niet aan de strenge religieuze regels houden en bijvoorbeeld sufi-graven bezoeken lopen het risico te worden mishandeld, gearresteerd of gedood (Human Rights Watch 2010).

Het blauwe gedeelte staat onder controle van de Tijdelijk Federale Regering (Temporary Federal Government of TFG). Puntland (grijs) en Somaliland (geel) zijn autonoom. Al Sunna Wahl Jama'a (ASWJ - blauw) is een islamitische soefi groepering, die achter de tijdelijk federale regering staat.

2.4 Vluchtelingen, vluchtelingenkampen in de buurlanden en redenen voor een verdere doorreis

Van de Somaliërs die uit hun land vertrokken zijn, reisden de meesten in eerste instantie naar de buurlanden Kenia, Jemen en Ethiopië. In januari 2010 was het totale aantal vluchtelingen uit Somalië 673.309, en er waren 1.550.000 'internally displaced persons' (UNHCR 6) op een bevolking van 9,3 miljoen Somaliërs (UN, 2010). Cijfers uit het UNHCR jaarboek 2009 in tabel 5 laten zien in welke landen de vluchtelingen vooral terecht komen.

Tabel 5 | Grootste Somalische populaties buiten Somalië eind 2009

Canada	5.150
Djibouti	11.198
Egypte	6.096
Ethiopië	58.980
Italië	7.747
Kenia	310.280
Nederland	*11.068
Noorwegen	7.064
Zuid Afrika	9.718
Zweden	10.636
Oeganda	8.172
Verenigd Koninkrijk	32.299
Verenigde Staten	7.112
Jemen	161.468

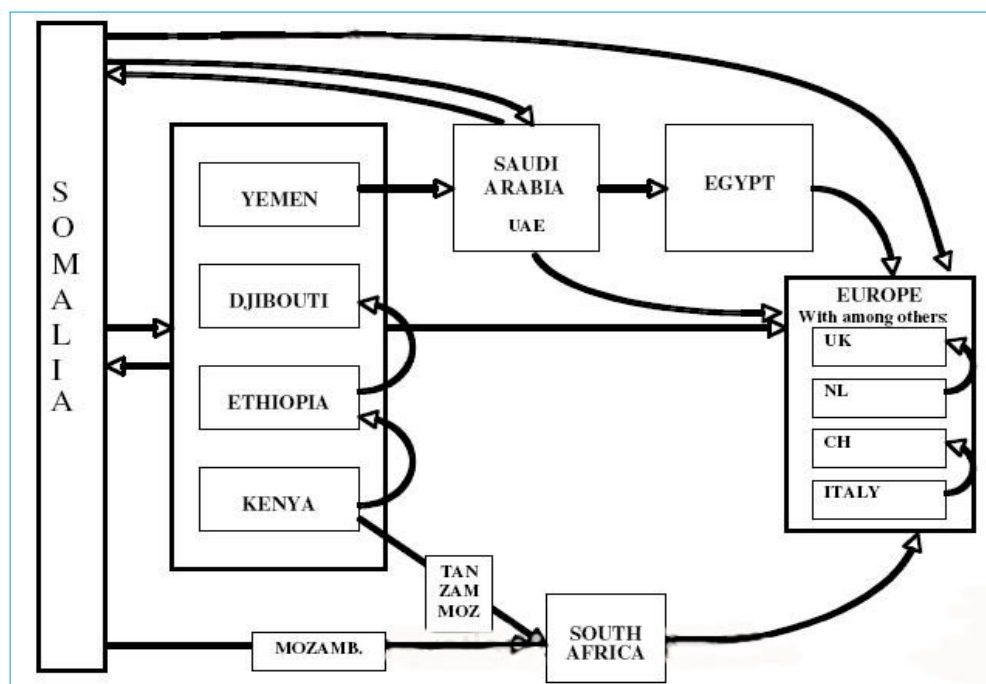
Bron: UNHCR-cijfers eind 2009

* Het UNHCR-cijfer is lager dan het feitelijke aantal in Nederland wonende verblijfsgerechtigden, omdat de UNHCR alleen personen telt die op basis van het Vluchtelingenverdrag in een ander land bescherming hebben gevonden. Volgens het CBS waren er per 1 jan 2010 26.500 Somaliërs in de Gemeentelijke Basisadministratie ingeschreven. Dit betreft de som van erkende vluchtelingen uit Somalië, Somaliërs met een andere vorm van verblijfsrecht en asielzoekers die in het GBA zijn ingeschreven als zij daar langer dan een halfjaar wonen.

⁶ <http://www.unhcr.org/pages/49e45a846.html>.

De feitelijke vluchtelingenpopulatie in de genoemde landen is vele malen hoger dan in de cijfers in de tabel, want niet iedereen heeft een erkende vluchtelingenstatus. Van degenen die geregistreerd zijn in Kenia (882.339), wonen er 331.570 in de vluchtelingenkampen, 46.351 in de steden, maar van de meerderheid (504.004 personen) is geen woonplaats bekend (UNHCR 2009). Deze vluchtelingenkampen zijn niet altijd neutrale en veilige toevluchtsoorden (Horst 2004, 2006). Ook daar worden scheidslijnen getrokken naar clanherkomst of religieuze richting. Milities zetten er mensen door geweld onder druk, en werven er jongeren voor de oorlog (New York Times 2010 7). Een klein deel slaagt er in de regio te ontvluchten en reist door naar West-Europese landen, de golfstaten en Noord-Amerika. Voor hulp bij deze reis worden soms enorme sommen geld betaald, en vaak wordt met andermans paspoort gereisd (Van Liempt 2007). De meesten vluchtelingen hebben geen kennis over het land waar zij heen gaan, of hooguit beperkte informatie die zij telefonisch van kennissen hebben ontvangen. Meestal bepaalt de smokkelaar de route, afhankelijk van papieren waar hij over kan beschikken en een inschatting van de grenscontrole. Het unieke onderzoek van Moret, Baglinoni & Efonyai-Mäder (2006) wat zowel in Afrika, als in het Midden Oosten als in Europa plaatsvond, biedt inzicht in de meest gebruikelijke routes voor de landen die in dit onderzoek betrokken waren. Zoals uit figuur 6 blijkt kan de route naar Europa en Nederland nagenoeg via alle landen in de regio lopen.

Figuur 6 | Meest gebruikte routes van Somalische vluchtelingen van respondenten uit het onderzoek van Moret e.a. (2006)

Bron: Moret, Baglinoni & Efonyai-Mäder (2006, p. 88)

De figuur laat zien dat een vlucht die in eerste instantie in oostelijke richting gaat over zee naar het buurland Jemen leidt en vaak verder tot toegang naar de Arabische wereld: Saoedi Arabië, de Arabische Emiraten en Egypte. Vanuit Egypte kan de route doorlopen naar Griekenland of Italië. Een vlucht in zuidelijke richting kan via de zee naar Mozambique verlopen en vervolgens in Zuid Afrika eindigen, maar ook over land gaan via Kenia en Tanzania. Grote aantallen mensen blijven jaren in de kampen in Kenia en Noord-Tanzania. Wanneer er contacten zijn in Ethiopië kan men om Somalië heen de grens tussen Kenia en Ethiopië oversteken en via die landen door naar Djibouti.

⁷ <http://www.nytimes.com/2010/11/12/world/africa/12dadaab.html>

Het belangrijkste argument om ergens te blijven nadat veiligheid gegarandeerd is, is volgens Moret e.a. de vraag of men er een legale verblijfsstatus kan krijgen. Daarna is het belangrijk of er werk te vinden is en of men in dat land het gezin bij elkaar kan brengen. Maar ook detentie door illegale entree, oneerlijke asielprocedures, xenofobie en schending van mensenrechten door de autoriteiten in het ontvangende land mensen zijn relevante factoren in het afwegingsproces tussen blijven of doorreizen (UNHCR Handbook 2009: 50) Hoewel de UNHCR in principe terugkeer als de beste optie beschouwt, wordt dit alleen voor Somaliland als enigszins realistisch gezien, en in het geval van Zuid Somalië als geheel onrealistisch.

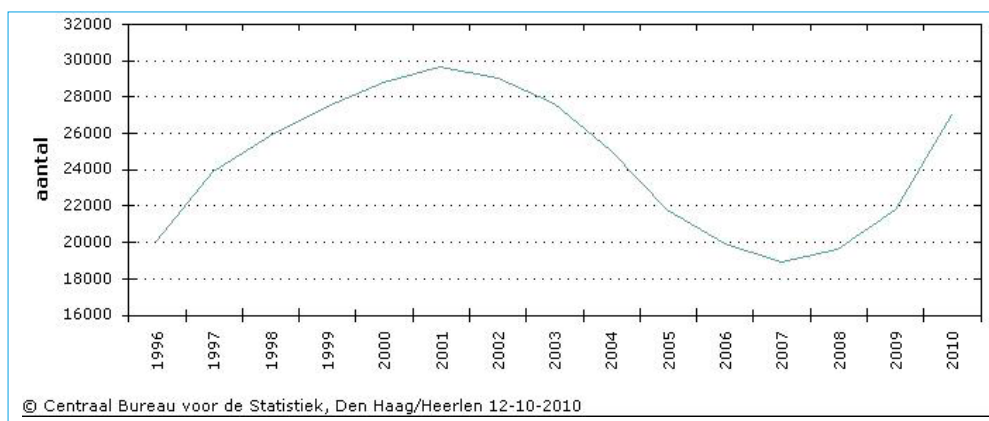
3 Somaliërs in Nederland

In dit hoofdstuk geven wij demografische informatie over Somaliërs in Nederland. Paragraaf 3.1 gaat over bevolkingsontwikkeling, 3.2 over de asielinstroom en 3.3 over de populatie Somaliërs in Nederland. Paragraaf 3.4 geeft een beeld van het Somalische organisatienetwerk.

3.1 Bevolkingsontwikkeling algemeen

Figuur 7 geeft de bevolkingsontwikkeling weer van het totale aantal Somaliërs dat in de periode 1996-2010 geregistreerd was in de gemeentelijke basisadministratie. Het valt op dat het aantal tussen 1996 en 2001 steeg van 20.000 naar bijna 30.000, in de periode van 2001 tot 2007 daalde naar minder dan 20.000 en sinds 2007 weer stijgt richting de oude piek uit 2001.

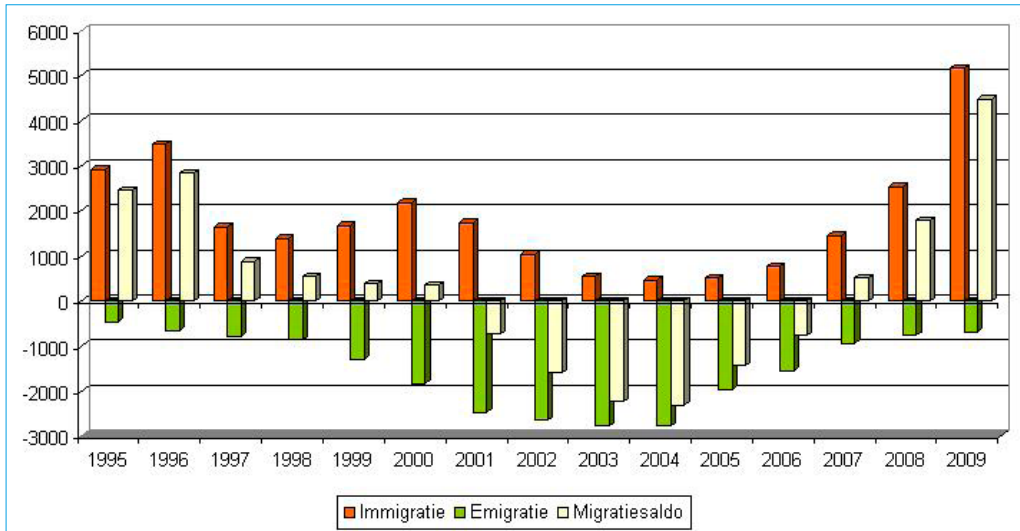
Figuur 7 | Bevolkingsontwikkeling Somaliërs in Nederland 1996 tot 2010

Bron: CBS, Statline 12-10-2010

In figuur 8 wordt duidelijk dat deze fluctuatie wordt veroorzaakt door een lagere immigratie in de jaren 2002-2006 in combinatie met een hoge emigratie. Die hoge emigratie betreft voor een belangrijk deel de doormigratie naar andere EU-landen, met name het Verenigd Koninkrijk. In 2007 zijn de immigratie en emigratiesaldi ongeveer gelijk, maar in 2008 is de immigratie weer hoger dan de emigratie. Vermoedelijk zal de opgaande trend zich na 2010 niet (sterk) doorzetten, omdat na 2009 het aantal nieuwe immigranten aanzienlijk is gedaald als gevolg van het stopzetten van het categoriaal beschermingsbeleid.

Figuur 8 | Immigratie, emigratie en het migratiesaldo van Somaliërs in Nederland 1995-2009

Bron: CBS, Statline 18-10-2010

De twee pieken in de instroom zijn te relateren aan politieke gebeurtenissen. De eerste piek vindt plaats na de periode Siad Barre en zijn val in 1991 en leidt in Nederland tot een hoogtepunt in Somalische immigratie in 1995. De piek in Nederland volgt enkele jaren later omdat vluchtelingen met enige vertraging in Europa aankomen, en pas daarna de gezinshereniging op gang kan komen. Tijdens het Barre-regime vluchtten vooral mensen uit clans die door hem als vijandig werden beschouwd, zoals de Isaq en Majerteen. Na de val van Siad Barre waren het juist degenen die zich aan het Barre regime hadden gecommitteerd, zoals Darods en minderheidsgroepen (zoals Reer Hamar) die geen bescherming meer konden krijgen van de grote clans.

De tweede grote piek in de instroom zien we op gang komen na 2007. Deze piek is het gevolg van de in hoofdstuk 2 beschreven crisissituatie in het Zuiden rond 2006-2007. De instroom bestaat dan vooral uit zuiderlingen (Hawiya, Rahanwein en Digil) waarvan een flink aantal uit de hoofdstad Mogadishu. In deze periode zien we nauwelijks noorderlingen (Isaq), want Somaliland is relatief veilig. De uitstroom uit Nederland bestaat grotendeels uit (genaturaliseerde) Somaliërs die naar een ander EU-land doorreizen, met name naar het Verenigd Koninkrijk. Redenen voor deze verhuizingen zijn in volgorde van belangrijkheid: de aanwezigheid van familie of Somalische vrienden aldaar, werk of studie, de voorkeur voor een grotere stad en discriminatie in Nederland (Van Reek & Hussein 2003). Het verhuisgedrag naar Engeland wordt nader besproken in paragraaf 5.4.

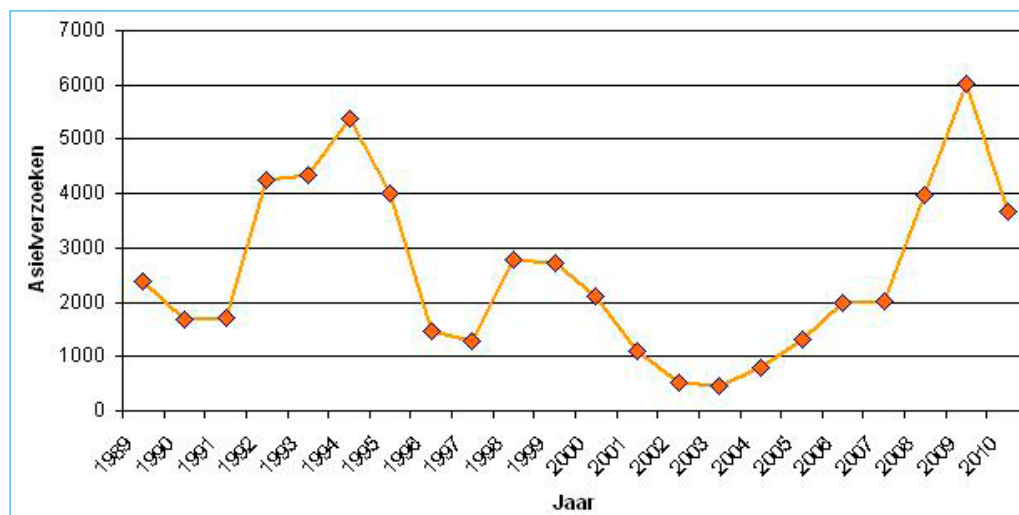
3.2 Asielinstroom

De Somalische immigranten die tussen 1995 en 2007 in Nederland aankwamen, hadden overwegend twee migratiemotieven: ongeveer 75% had als motief asiel, en ongeveer 25% had als motief gezinmigratie (CBS Statline 2010). Het aantal mensen dat met het motief arbeid, studie of overige motieven het land binnen kwam, was minder dan een half procent. Mannen komen iets vaker dan vrouwen met het motief asiel (namelijk 81% versus 74%), waarna veelal hereniging in Nederland met de overige gezinsleden volgt. Volgens de IND stond Somalië in 2010 op nummer 1 van de nationaliteiten die een aanvraag voor een Machtiging tot Voorlopig Verblijf (mvv) hebben ingediend

(ongeveer 9.250 aanvragen in 2010). In ongeveer 7.970 van deze aanvragen betrof het een aanvraag mvv-nareis, In 2010 zijn ongeveer 10.260 aanvragen mvv-nareis behandeld, waarvan 23% is ingewilligd.⁸

Het aantal asielverzoeken van Somaliërs in Nederland is te relateren aan de politieke crisismomenten in Somalië dan het totale bevolkingsverloop van deze groep, omdat bij het totale bevolkingsverloop studenten, economische migranten en gezinsherenigers meetellen die niet op crisismomenten arriveren. In figuur 9 zijn de fluctuaties in het aantal asielverzoeken sinds 1989 te zien, dus over een iets langere periode dan is beschreven in de voorgaande paragraaf. In de periode 1993-1995 was er een piek met het maximum aantal aanvragen in 1994 (5.393), in de periode 1998-2000 was er opnieuw een (iets minder hoge) piek (maximum 2.775 in 1998), en sinds 2007 zien we opnieuw een piek ontstaan, met voor zover begin 2011 is het hoogtepunt in 2009 (6.030). Het aantal asielverzoeken is in 2010 weer gedaald naar 3670.

Figuur 9 | Aantal asielverzoeken van Somaliërs in Nederland van 1989 tot 2010

Bronnen: gegevens samengevoegd voor 1989-1995 uit Hessels (2000); voor 1996-2005 van de UNHCR; en voor 2006-2010 van CBS statline.

In tabel 10 is te zien dat het percentage volwassen Somalische asielzoekers (18 jaar en ouder) tussen 2007 en 2010 daalt. Het percentage 15-18 jarigen nam van 6% in 2007 toe tot 7% in 2008 tot 10 % in 2010. Hoewel de grote schommelingen in figuur 9 al aangeven dat we niet te snel trends moeten zien, is er in ieder geval tussen 2007 en 2010 een toename van asielverzoeken door jongeren. Degenen die jonger zijn dan 15 jaar en zonder ouders of voogd in Nederland zijn, vallen onder het beleid voor alleenstaande minderjarige vreemdelingen (amv-beleid), en krijgen voogdijbegeleiding in Nederland.

⁸ http://www.ind.nl/Images/VisumMVV201011_tcm5-184118.pdf

Het aantal ingewilligde mvv's van Somalische nareizigers was in 2009: ongeveer 1.410 en in 2010 ongeveer 2.320

Tabel 10 | Asielverzoeken van Somaliërs in Nederland 2007-2010 naar leeftijdscategorie

Periode	jonger dan 15 jaar		15 tot 18 jaar		18 jaar of ouder		Totaal	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
2007	300	15%	120	6%	1.590	79%	2.010	100%
2008	940	24%	290	7%	2.730	69%	3.960	100%
2009	1.270	21%	570	9%	4.190	69%	6.030	100%
2010	1.750	48%	370	10%	1.540	42%	3.670	100%

Bron: CBS Statline (18 Maart 2011)

In tabel 11 worden de behandelde asielaanvragen tussen 2007 en 2010 weergegeven. Het absoluut hoogste aantal asielaanvragen in deze periode werd ingewilligd in 2009. Het aantal asielverzoeken (tabel 10) en het aantal de behandelde asielaanvragen (tabel 11) zijn in hetzelfde jaar niet met elkaar te vergelijken, omdat een asielverzoek uit het ene jaar in een ander jaar kan zijn behandeld. Het aantal ingewilligde asielaanvragen van Somaliërs in Nederland was in de periode tussen 2007 en 2010 steeds tussen de 62% en 65%.

Tabel 11 | Behandelde asielaanvragen van Somaliërs in Nederland van 2007-2010

	2007		2008		2009		2010	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Asielaanvraag ingewilligd	1.060	65%	1.510	63%	3.870	62%	3.590	64%
Asielaanvraag afgewezen	460	28%	840	35%	2.200	35%	2.010	36%
Overige afdoeningen	130	8%	60	3%	150	2%	50	1%
Totaal	1.640	100%	2.420	100%	6.230	100%	5.650	100%

Bron: IND

Net als in de rest van Europa, arriveren Somalische asielzoekers ook in Nederland vaak met hulp van familieleden of eigen netwerken, maar ook via (commerciële) mensensmokkelaars. Soms arriveren zij direct per vliegtuig in Nederland, maar rond 2008 komt het ook voor dat de route via bijvoorbeeld Egypte en Griekenland loopt. Hoewel de meeste Somaliërs niet bewust voor Nederland kiezen, behoort Nederland in ieder geval tot de bestemmingen waar men zichzelf een redelijke kans toedicht op een verblijfsvergunning. Het categoriaal beschermingsbeleid dat gold van juni 2005 tot april 2009 droeg bij aan een verhoogde instroom. Met dit beleid werden de asielmotieven van betrokkenen niet langer individueel getoetst. In april 2009 is het voor Somaliërs weer ingetrokken, omdat er vermoedens waren van misbruik van de collectieve regeling. Daarnaast kwamen er grote aantallen (pleeg)kinderen binnen op basis van gezinshereniging waarvan volgens de IND onduidelijk was of ze daadwerkelijk tot het gezin behoorden dat al in Nederland was. Verder zou er zijn gefraudeerd met kinderbijslag en kindertoeslag en mutuleerden nieuw-gearriveerde asielzoekers hun vingertoppen opdat niet aan de hand van vingerafdrukken kon worden vastgesteld of iemand al in een ander land asiel had gevraagd.

De herinvoering van het beleid van individuele behandeling van de asielaanvragen sinds 2009 leidde in dat jaar en begin 2010 nog niet tot terugzendingen. In die periode bleven er veel Somaliërs naar Nederland komen, mogelijk omdat het verhaal over de gunstige kansen in Nederland nog in Afrika bleef rondwaren. Zoals figuur 9 laat zien, is er vanaf 2010 uiteindelijk wel een flinke omslag in de asielinstroom gekomen.

Vanaf 2005 tot begin 2009 werden asielzoekers uit Zuid- en Centraal Somalië groepsgewijs beschermd. Daarna wilde de minister van Justitie Somaliërs weer gaan uitzetten naar Somalië, maar dat leidde tot maatschappelijke kritiek. Eind 2010 heeft de minister voor Immigratie en Asiel geoordeeld dat terugkeer naar Mogadishu niet mogelijk is vanwege de onveilige situatie aldaar. In januari 2011 heeft het Europese Hof in Straatsburg geoordeeld dat uitzettingen naar Zuid- en Centraal Somalië voorlopig niet mogen plaatsvinden. De minister voor Immigratie en Asiel heeft in april 2011 een zogenaamd 'vertrekmoratorium' voor asielzoekers uit Zuid- en Centraal Somalië ingesteld. Zij worden daarom niet uitgezet. Volgens de minister is terugkeer naar het noordelijke Somaliland en Puntland wel mogelijk. Op basis van een overeenkomst inzake vrijwillige terugkeer die Nederland eind 2009 met Somaliland heeft gesloten, is in 2010 één persoon onder begeleiding van de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) naar Somaliland teruggekeerd.

Tabel 12 | Top vijf van nationaliteiten in de centrale opvang COA op 1 januari 2011

Herkomstland	aantal	percentage
Somalië	5.447	26%
Irak	2.858	13%
Afghanistan	2.767	13%
Iran	1.152	5%
Armenië	854	4%
Overige	8.280	39%
Totaal	21.358	100%

Bron: <http://www.coa.nl>, 20 april 2011

De hoge instroom van Somaliërs is terug te zien in de populatie van de centrale opvangcentra. In januari 2011 maken Somaliërs 26% uit van degenen die zich in de centrale opvang bevinden (5.447 van 21.358 mensen). In tabel 11 is de top vijf te zien, van nationaliteiten die in de centrale opvang van het COA woonden op 1 januari 2011.

Informatie over de verblijfsduur in de centrale en gemeentelijke opvang is beperkt. Geïnterviewde Somaliërs uit het SCP-onderzoek (Dourleijn en Dagevos, 2011) verbleven gemiddeld een jaar en zes maanden in de centrale opvang. Dat is korter dan de Iraniërs, Afghanen en Irakezen die gemiddeld twee jaar in de centrale opvang verbleven (Dourleijn 2011: 51). Dit wordt gedeeltelijk verklaard door de periode dat Somaliërs in Nederland aankwamen (gemiddeld recenter dan Iraniërs en Irakezen). Het asielbeleid en de asielopvangregelingen veranderden tussen begin jaren negentig en 2010 regelmatig. Het gemiddelde aantal verhuizingen gedurende de periode dat men in de opvang verblijft, varieert van 2,1 voor Somaliërs tot 2,4 voor Iraniërs.

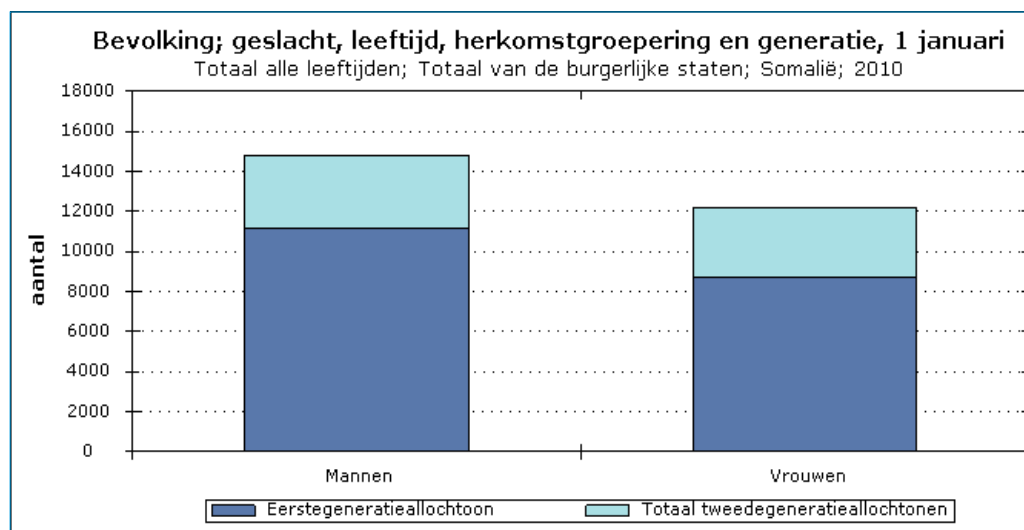
3.3 Samenstelling van de populatie

De Somalische populatie in Nederland op 1 januari 2010 bestond uit 27.011 personen, waarvan 55 procent mannen en 45 procent vrouwen. Het hogere percentage mannen komt alleen bij de eerste generatie voor, en verdwijnt bij de in Nederland geboren tweede generatie. Zoals in figuur 13 te zien is, maakt de tweede generatie op dit moment 27 procent uit van de totale Somalische populatie uit.

Ongeveer 30% van degenen tot 20 jaar is zelf in Somalië geboren en met de ouders meegekomen naar Nederland en 70% is in Nederland geboren. Iets minder dan 1/5 van de mannen en vrouwen is gehuwd.

Gegevens over de clan waartoe de Somaliërs in Nederland behoren zijn niet beschikbaar.

Figuur 13 | Bevolkingsopbouw Somaliërs op 1 januari 2010 naar sekse en generatie

Bron: CBS

In tabel 14 is te zien dat het merendeel van de Somaliërs ongehuwd is: 78% van de mannen, en 75% van de vrouwen. Het gaat overwegend om mensen die nooit gehuwd geweest zijn, want het aantal verweduwd en gescheiden personen is laag. De jonge leeftijd verklaard het lage percentage.

Tabel 14 | Burgerlijke staat Somaliërs per 1 januari 2010

Burgerlijke staat	mannen		vrouwen	
Ongehuwd	11.595	78%	9.180	75%
Gehuwd	2.727	18%	2.269	19%
Verweduwd	92	1%	256	2%
Gescheiden	380	3%	512	4%
Totaal van de burgerlijke staten	14.794	100%	12.217	100%

Bron: CBS

3.4 Organisaties van Somaliërs

Uit onderzoek naar migrantenorganisaties is gebleken dat Somaliërs relatief veel stichtingen en verenigingen hebben opgericht in Nederland, namelijk 161 op een populatie van 28.000 personen (Van Heelsum 2004, de gegevens zijn uit 2003). Dit was een van de hoogste organisatiedichtheden (organisaties : populatie x 1000) van alle etnische groepen uit dat onderzoek, namelijk 5.8. Ter vergelijking: Afghanen hadden een organisatiedichtheid van 1.0, Marokkanen 2.4, Surinamers 2.7, Turken 3.3 (Van Heelsum 2004: 62).

Somaliërs hebben niet alleen een hogere organisatiedichtheid, maar ook een specifiek organisatiepatroon. Er zijn relatief weinig religieuze organisaties en relatief veel organisaties voor ontwikkelingshulp. Daar liggen meerdere redenen onder: 1) de verspreiding van Somaliërs over Nederland leidt ertoe dat er in meer gemeenten lokale organisaties worden opgericht, 2) organisaties worden opgericht om te helpen bij kleinschalige projecten in een dorp in het herkomstland, dus voor elk dorp met een project kan een organisatie ontstaan, 3) het merendeel van de organisaties opereert op (sub-) clan niveau. Een hulpproject aan de ene groep in dorp X in Somalië kan andere Nederlandse Somaliërs stimuleren om het zelfde te doen in dorp Y.

Een scan van het verenigingsregister van de Kamer van Koophandel laat zien, dat er verspreid over Nederland op dat moment minstens 150 stichtingen of verenigingen bekend zijn. Het aantal Somalische organisaties is dus iets gedaald sinds de inventarisatie uit 2003. De organisatiedichtheid is gedaald van 5.8 naar 5.5 op een populatie van 27.011 (CBS 3 nov 2010). De organisaties bleken stabiel dan verwacht: een groot deel van de organisaties uit 2003 bestond in 2010 nog, hoewel meestal met een nieuw adres. Zo veranderde het postadres van het Platform van Somalische Organisaties tussen Den Bosch, Eindhoven en dorpen daaromheen.

Het aantal religieuze organisaties is nog steeds bijzonder laag, de enige Somalische moskee is de Stichting Somalisch Islamitisch Cultureel Centrum in Nederland Dar-Al Hijra te Rotterdam. Volgens informanten behoeven Somaliërs geen eigen moskee, want kunnen zij overal bidden, of het nu onderweg in de woestijn is, of thuis op een kled. Moors e.a. (2009) laten zien dat Somaliërs elke moskee die toevallig in de buurt is bezoeken. Er zijn geen aanwijzingen dat zij geneigd zijn eigen moskeeën in Nederland op te richten.

Slechts in enkele gevallen is aan de namen van organisaties te zien dat ze zich op een specifiek gebiedsdeel van Somalië richten, b.v. Somaliland of Puntland. Afgaande op de benamingen van de organisaties, lijkt er een ontwikkeling gaande dat organisaties zich meer en meer richten op activiteiten in Nederland. Dan betreft het bijvoorbeeld organisaties die sociaal-culturele activiteiten, opvoedingsondersteuning of huiswerkbegeleiding aanbieden, of voorlichting geven. Een dergelijke ontwikkeling zien/zagen we ook bij andere migrantengroepen en loopt parallel aan het proces van vestiging van deze groepen in Nederland (Van Heelsum 2004). Ondanks het grote aantal internationale verhuizingen van Somaliërs, is ook onder deze groep toch sprake van een min of meer normaal organisatorisch patroon.

In 2003 bestonden er drie koepels van Somalische organisaties, in 2010 alleen de Federatie Somalische Associaties Nederland (FSAN) waarbij 50 lidorganisaties (ongeveer 1/3 van het totaal) zijn aangesloten. De organisaties die zich richten op ontwikkelingshulp in het land van herkomst zijn niet altijd bij FSAN aangesloten maar werken eerder samen met Nederlandse organisaties voor ontwikkelingshulp zoals OXFAM-NOVIB. Er is geïnventariseerd met welke Somalische organisaties gemeenten contacten onderhouden, en dan blijken dat lang niet altijd lidorganisaties van FSAN te zijn. Hoewel veel van de in 2003 gevonden organisaties nog steeds bestaan, is het Somalische organisatielandschap niet als heel hecht en stabiel te karakteriseren.

4 Aspecten van integratie in Nederland

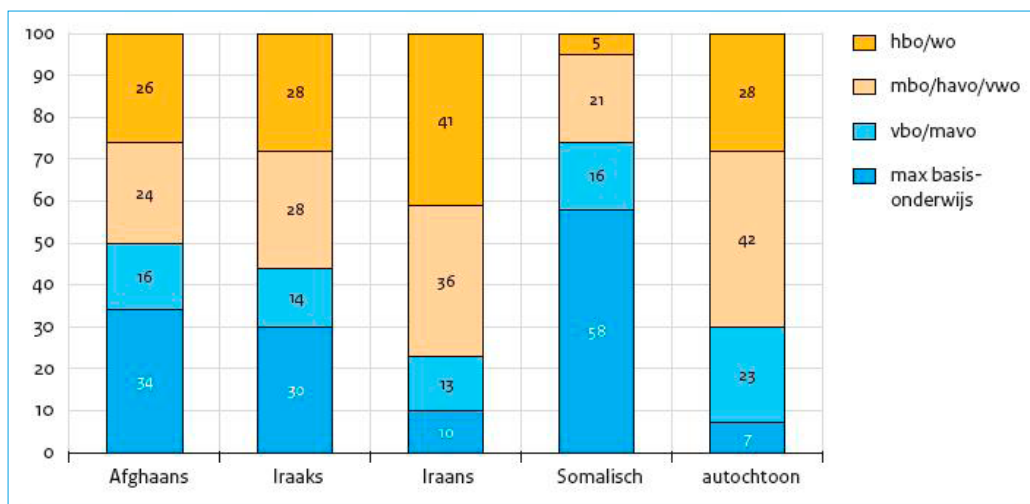
In dit hoofdstuk bespreken we de volgende aspecten van de integratie van Somaliërs in Nederland: onderwijs (4.1), arbeidsmarkt (4.2), wonen (4.3) gezondheid (4.4) en inburgering en sociale contacten (4.5).

4.1 Onderwijs

De presentatie van gegevens over het opleidingsniveau van Somaliërs in Nederland, geeft op zichzelf weinig inzicht. De vergelijking tussen Somaliërs en de veel hoger opgeleide Iraniërs, Irakezen en Afghanen is verre van ideaal, maar er zijn geen recente gegevens van andere Afrikaanse groepen uit oorlogsgebieden beschikbaar. Daarom vergelijken we de Somalische gegevens vooral met drie andere vluchtelingengroepen en met autochtonen. De gegevens die hieronder zijn weergegeven, zijn verzameld door het SCP (verschillende auteurs onder redactie van Dourleijn & Dagevos 2011), waarnaar we zullen refereren als 'het SCP onderzoek'.

We starten met volwassenen. In figuur 15 is het gerealiseerd opleidingsniveau van niet meer leerplichtige Afghanen, Irakezen, Iraniërs, Somaliërs en autochtonen van 15-65 jaar weergegeven.

Figuur 15 | Gerealiseerd opleidingsniveau van niet meer schoolgaande Afghanen, Irakezen, Iraniërs Somaliërs en autochtonen van 15-65 jaar

Bron: Vogels (2011: 83)

Somaliërs hebben veruit het laagste opleidingsniveau van al deze groepen. De meerderheid van de Somaliërs (58%) valt in de categorie 'maximaal basisonderwijs' (vrouwen 64% en mannen 54%), wat in de praktijk betekent dat zij helemaal nooit onderwijs hebben gehad. Bij autochtone Nederlanders ligt dit percentage op 7%, maar Somaliërs scoren ook wezenlijk lager dan bijvoorbeeld Afghanen (34%). Ook het percentage personen met een HBO/WO opleiding is met 5% (4% onder mannen, 5% onder vrouwen) belangrijk lager dan onder autochtone Nederlanders (28%), Afghanen (26%), Irakezen (28%) of Iraniërs (41%). De oorzaak van het lage opleidingsniveau van de volwassen Somaliërs in Nederland ligt waarschijnlijk vooral in de onstabiele politieke situatie van Somalië, waardoor er geen onderwijssysteem in stand gehouden is en kinderen in sommige regio's en perioden zelfs helemaal niet naar school gingen. De bevolking in het herkomstland is gemiddeld genomen al laag opgeleid, maar door twintig jaar geweld is de achterstand nog verder opgelopen. Zowel Vogels (2010) als Van den Tillaart & Warmerdam (2010) constateren dat het gemiddeld opleidingsniveau verder is

afgenomen met recentere aankomsten van Somalische vluchtelingen in Nederland. Zo steeg het aantal mensen zonder opleiding van 55% in 2003 tot 58% in 2009, en daalde het aantal mensen met een hoge opleiding van 8% naar 5% in dezelfde periode. Positief is dat 29% van de Somaliërs van 15-64 jaar een opleiding volgt in Nederland, waaronder ook mensen in de hogere leeftijdsgroepen (Vogels 2010). Maar hierin verschillen Somaliërs niet van andere vluchtelingengroepen.

Kinderen

In tabel 16 is het onderwijsniveau weergegeven waar kinderen uit zeven herkomstlanden in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs terecht zijn gekomen.

Tabel 16 | Leerlingen in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs naar onderwijsniveau en herkomst in percentages (schooljaar 2008/2009)

	Vmbo basis	Vmbo kader	Vmbo gl/t	Havo/vwo
Autochtone NL	12	14	26	48
Somaliërs	34	24	26	17
Marokkanen	29	22	27	22
Turken	29	20	29	22
Afghanen	16	16	26	42
Irakezen	20	16	29	35
Iraniërs	12	14	25	49

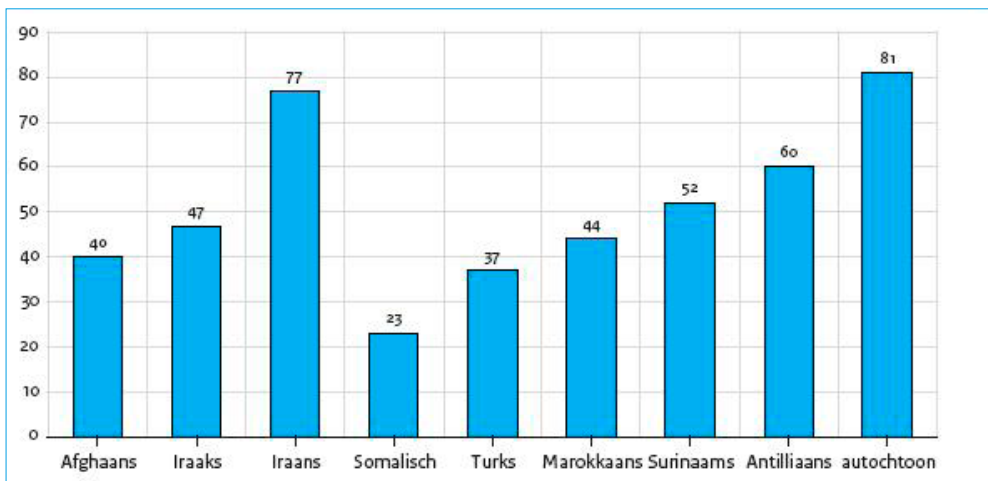
Gegevens samengevoegd op basis van Vogels (2011: 97-98)

We zien dat een hoger percentage Somalische kinderen (34%) op het laagste onderwijsniveau terecht komt dan bij Nederlanders (12%) of bij de andere drie vluchtelingengroepen. Daarentegen komt een veel lager percentage op havo/vwo terecht (17%, bij Nederlanders 48%). Zoals bekend uit onderwijskundig onderzoek, is het opleidingsniveau van de ouders in sterke mate bepalend voor de school waar de kinderen terecht komen. Het opleidingsniveau van Somalische ouders is veel lager dan dat van Afghaanse, Irakese en Iraakse ouders, en beter vergelijkbaar met dat van de Marokkaanse of Turkse ouders. Bovendien hebben Somalische kinderen in het herkomstland vaak nauwelijks schoolse vaardigheden opgedaan, en daardoor zowel gedrags- als leerstoornissen. Een deel van hen is bij aankomst analfabeet. Gezien vanuit deze achtergrond, is het toch bijzonder dat 17% van de Somalische kinderen op havo/vwo niveau terecht komt, terwijl dit bij Turken en Marokkanen 22% is.

Leerlingen met een Somalische achtergrond hebben het moeilijk op school en soms ook thuis. Dit leidt tot een hoger percentage voortijdig schoolverlaters (4,5%), vier maal zo hoog als bij Nederlanders (1,2%) en twee maal zo hoog als bij Marokkanen (2,1%). Wel is de schooluitval onder Somalische kinderen sinds het schooljaar 2004/2005 gehalveerd. Een actiever beleid van leerplichtambtenaren en aandacht voor deze specifieke groep lijkt hiervoor de verklaring.

Ten slotte geven we in figuur 17 het percentage jongvolwassenen van 20 t/m 34 jaar oud dat een startkwalificatie heeft. Een startkwalificatie is een diploma op havo, vwo of mbo2 niveau en wordt beschouwd als een basisvoorwaarde om deel te kunnen nemen aan de Nederlandse arbeidsmarkt. Somaliërs hebben het laagste percentage met startkwalificatie (23%). Drie op de vier Somalische jongvolwassenen heeft onvoldoende opleiding voor de Nederlandse arbeidsmarkt.

Figuur 17 | Percentage personen van 18-34 jaar met startkwalificatie per etnische groep

Bron: Vogels (2011: 93)

4.2 Arbeidsmarkt

Het werkloosheidspercentage onder Somaliërs is hoger dan dat onder de Irakezen, Iraniërs en Afghanen (Dagevos 2011), zoals blijkt uit tabel 17. Waar onder autochtonen slechts 4% werkloos was in 2009, is dit percentage voor Somaliërs 33%. Uitgesplitst naar mannen en vrouwen is het werkloosheidspercentage van Somalische vrouwen vergelijkbaar met dat van Afghaanse vrouwen en lager dan dat van Irakese vrouwen.

Tabel 18 | Werkloosheidspercentage naar etnische herkomst, geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en verblijfsduur in 2009

	Afghanen	Irakezen	Iraniërs	Somaliërs	autochtoon NL
Totaal	28	28	20	33	4
Mannen	26	24	19	33	3
Vrouwen	32	42	22	32	5
15-24 jaar	30	34	27	40	10
25-44 jaar	24	27	19	29	3
45-65 jaar	37	28	21	#	3
Max bao	38	34	#	43	
Vbo/mavo	48	29	34	31	
Mbo/havo/vwo	24	25	21	29	
Hbo/wo	18	26	16	25	
0-4 jaar in NL	#	#	#	#	
5-9 jaar	38	#	29	32	
10-14 jaar	24	24	23	36	
>15 jaar	28	16	18	24	

= minder dan 35 waarnemingen

Bron: Dagevos (2011: 109) (cijfers autochtone Nederlanders volgens EBB 2009)

De werkloosheid neemt af naarmate Somaliërs een hoger opleidingsniveau hebben, en naarmate ze langer in Nederland wonen. Zoals in de tabel te zien is, is 47% van diegenen die minder dan 4 jaar in Nederland wonen werkloos. Bij een verblijfsduur van 15 jaar of langer is dit percentage gedaald naar 24%.

Niet alleen is de werkloosheid onder vluchtelingen hoger, maar zij laten ook een aanzienlijk lagere netto arbeidsparticipatie zien dan autochtonen (69%), Turken (54%) of Marokkanen (59%). Somaliërs hebben onder de door het SCP onderzochte vluchtelingengroepen de laagste netto arbeidsparticipatie (29%); bij Afghanen is dat 36%, bij Irakezen 35% (Dagevos 2011: 112). De conclusie over de lage arbeidsparticipatie van Somaliërs komt ook terug in Integratiebarometer 2009 van Vluchtelingenwerk Nederland (Klaver & van der Welle 2009). Daaruit blijkt dat Soedanezen en Angolezen meer participeren op de arbeidsmarkt.

Gekoppeld aan het lage opleidingsniveau heeft 80% van de Somaliërs die werken een baan op elementair/laag niveau; dat is het hoogste percentage van de vier vluchtelingengroepen uit het SCP-onderzoek (Dagevos 2011). Ook het percentage dat een tijdelijk dienstverband heeft, is het hoogste van de 4 groepen: 43% bij Somaliërs, 22 - 32% bij de andere drie groepen en 5% bij Nederlanders (zie tabel 19). Het biedt enig hoop dat het percentage werkzoekenden met een tijdelijk dienstverband vermindert naarmate men langer in Nederland woont: van 89% bij de recent aangekomen Somaliërs tot 30% bij degenen die 15 jaar of langer in Nederland wonen.

Tabel 19 | Werknemers met een tijdelijk dienstverband naar etnische herkomst, geslacht en verblijfsduur 2009

	Afghanen	Irakezen	Iraniërs	Somaliërs	autochtone NL
Totaal	31	32	22	43	5
Mannen	51	51	69	42	5
Vrouwen	49	40	58	46	6
0-4 jaar in NL	#	#	#	89	
5-9 jaar	32	#	35	60	
10-14 jaar	34	30	24	26	
>15 jaar	18	20	15	30	

Bron: Dagevos (2011: 122) # betekent minder dan 35 waarnemingen

Vergeleken met Irakezen, Iraniërs en Afghanen en Nederlanders hebben Somaliërs minder vaak een eigen bedrijf, zoals uit tabel 20 blijkt. Ook al nam het aantal Somalische bedrijven tussen 1998 en 2008 van 65 tot 114 toe, toch is de relatieve bedrijvigheid vergeleken met de andere vluchtelingengroepen laag. De bedrijven die Dagevos in zijn onderzoek is tegengekomen, zijn veelal groothandels, of betreffen detailhandel of facilitaire dienstverlening.

Tabel 20 | Zelfstandige ondernemers in % van de bevolking per etnische groep (augustus 2008)

	aantal zelfstandig ondernemers	% van de bevolking 15-64 jaar
Irakezen	1.619	4,6
Iraniërs	1.725	7,1
Afghanen	1.531	5,8
Somaliërs	114	0,8
autochtone Nederlanders	622.850	7,1

Bron: Dagevos (2011: 117)

Klaver e.a. (2010) en Van den Reek (2003) hielden kwalitatieve interviews om dieper op de arbeidsmarktpositie en bedrijvigheid van Somaliërs in te kunnen gaan. Daaruit bleek dat Somaliërs graag een eigen bedrijfje zouden willen opzetten, maar door de ingewikkelde Nederlandse regelgeving worden geblokkeerd (Van den Reek e.a. 2003). Somaliërs hanteren dit zelfs als argument om naar Engeland te verhuizen, want daar zouden al die regels niet bestaan. De vraag naar diploma's en de vele regels en vergunningen die nodig zijn om een eigen bedrijfje op te zetten, maken het – zo zeggen Somaliërs - moeilijk om een plan uit te voeren. Een deel van de ondernemingsgezinde immigranten start aanvankelijk aan huis, net als andere etnische groepen. Men is - al dan niet door gebrek aan kennis over de regels - niet direct bij de Kamer van Koophandel of Belastingdienst geregistreerd. Het is niet bekend hoe groot deze categorie is.

Bij het relatief succesvolle werkgelegenheidsproject 'Banenoffensief' van Vluchtelingenwerk Nederland, constateren de medewerkers dat de afstand tot de arbeidsmarkt van Somaliërs groot is.

Persoonlijke aandacht en begeleiding zijn nodig, rekening houdend met eventuele traumatische vluchtervaringen, maar volgens Klaver e.a. (2010) ook handhaving en verzuimbesteding.

4.3 Wonen

Over het algemeen wonen niet westerse immigrantengroepen in woningen van een slechtere kwaliteit dan autochtone Nederlanders, en in stedelijke woonwijken met een oververtegenwoordiging van niet-westerse migranten. Somaliërs wonen sterker verspreid over Nederland dan de klassieke immigrantengroepen Surinamers, Turken en Marokkanen. Dit is een gevolg van het spreidingsbeleid van vluchtelingen, waarbij alle gemeenten woonruimte beschikbaar stellen voor huisvesting van verblijfsgechtigden. Tabel 21 laat zien hoe Somaliërs over de provincies van Nederland verdeeld zijn.

Tabel 21 | Ruimtelijke verdeling Somaliërs over Nederland per 1 jan 2010 (x 1000)

	Aantal Somaliërs
Groningen	866
Friesland	943
Drenthe	588
Overijssel	1.189
Flevoland	639
Gelderland	2.985
Utrecht	1.911
Noord-Holland	3.891
Zuid-Holland	7.033
Zeeland	515
Noord-Brabant	4.898
Limburg	1.553
Totaal	27.011

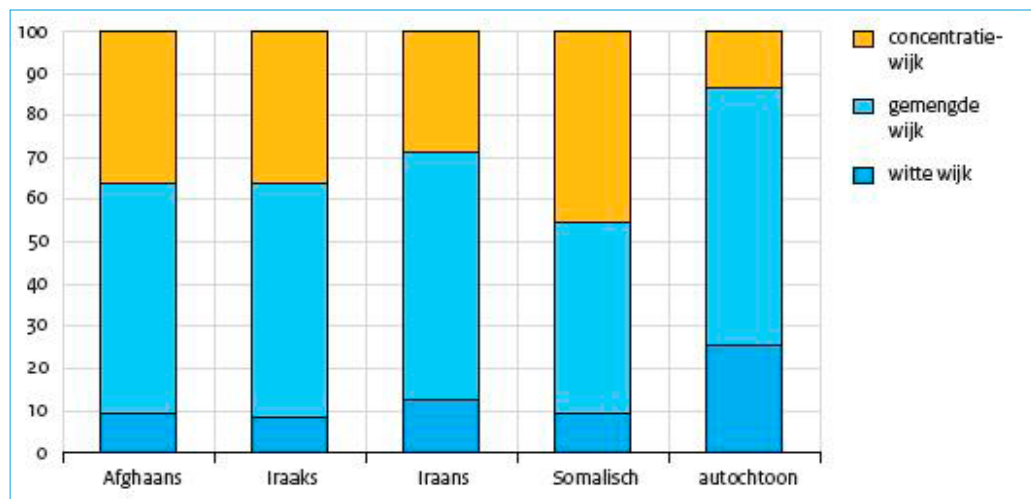
Bron: CBS Statline 2010

Somaliërs wonen verspreid over heel Nederland, maar er zijn hogere concentraties in Zuid-Holland, Noord-Brabant en Noord-Holland. Na de eerste uitplaatsing in steden en dorpen door Nederland heen, zijn betrekkelijk veel Somaliërs doorverhuisd naar de grote steden en de Randstad. Vooral in Rotterdam (1539), Den Haag (1299), Amsterdam (1071) en Tilburg (1069) zijn grotere concentraties ontstaan. Klaver & van der Welle (2009) constateren bij alle vluchtelingengroepen een trend om na verloop van tijd door te verhuizen naar steden van de G31 en de Randstad. Dat gebeurt vooral vanwege betere mogelijkheden voor opleiding en werk. Gemiddeld verhuist 2% van de Somaliërs, een percentage gelijk aan dat van Irakezen en Iraniërs (Klaver & van der Welle 2009: 25). Somaliërs wonen minder vaak in eenzinswoningen (30%) dan Nederlanders (77%), Afghanen (47%), Irakezen (49%) of Iraniërs (49%) (Permentier & Wittebrood 2011). De meerderheid van de Somaliërs

(65%) woont in een meergezinswoning (portiekwoning of appartement), wat gerelateerd is aan het hoge aantal alleenstaanden. Het gemiddelde aantal kamers is met 3.3 lager dan dat van Nederlanders (4.6), Afghanen (3.9), Irakezen (3.7) of Iraniërs (3.7). Eigen-woningbezit komt onder Somaliërs bijna niet voor, wel – in beperkte mate – onder Afghanen, Irakezen en Iraniërs. De woonlasten van Somaliërs zijn aanzienlijk lager dan die van de andere groepen, wat gerelateerd is aan de kleinere woningen: waar Iraniërs gemiddeld €515 betalen en Afghanen €417, betalen Somaliërs gemiddeld €351 per maand. De tevredenheid over de woningen is voor de vluchtelingengroepen min of meer hetzelfde: rond 72% is tevreden of zeer tevreden. Wel is dat lager dan onder Nederlanders van wie 91% tevreden of zeer tevreden is.

De meerderheid van de vier onderzochte vluchtelingengroepen woont in gemengde wijken. Zoals uit figuur 22 blijkt, wonen Somaliërs vaker in een etnische concentratiewijk ('zwarte wijk') (45,5%) dan Afghanen (36,2), Irakezen (36,2) en Iraniërs (28,6). Permentier & Wittenbrood (2011: 129-130) constateren voor Iraniërs een relatie tussen een hoger onderwijsniveau en het minder vaak wonen in concentratiewijken, maar voor Somaliërs geldt dit niet. Het lijkt erop dat Somaliërs het liefst verhuizen naar wijken met lage huren en wijken waar zij mensen kennen.

Figuur 22 | Aandeel vluchtelingen en autochtonen naar verschillende wijktypen

Bron: Permentier & Wittenbrood (2011: 129) 9

⁹ Een 'concentratiewijk' wordt omschreven als: postcodegebieden waar het aandeel niet-westerse allochtonen ten minste 10% van de bevolking bedraagt en waar dit aandeel bovendien een derde groter is dan het gemiddelde aandeel in de gemeente waarin de postcode ligt. 'Wit' zijn de postcodegebieden waar minder dan 10% van de bevolking niet-westers allochtoon is en waar dit aandeel bovendien minstens een derde lager is dan in de totale gemeente. De overige wijken zijn 'gemengd'.

Dit maken we op uit het feit dat Somaliërs die 0-9 jaar in Nederland zijn voor 40% in concentratiewijken wonen, maar Somaliërs die 10 jaar of langer in Nederland zijn voor 60% in dergelijke wijken wonen. Hier staat tegenover dat slechts 27% bevestigend antwoordt op de vraag dat zij graag in een buurt wonen met veel landgenoten. Ook al wonen Somaliërs in concentratiewijken, zij zijn van alle vluchtelingengroepen het meest georiënteerd op het contact maken in de buurt. Op de vraag over de frequentie van contact met buurtgenoten uit de eigen groep maar ook met Nederlanders, scoren zij het hoogst van de vier groepen.

4.4 Gezondheid

De gezondheid van niet-westerse allochtonen is over het algemeen minder goed dan die van autochtone Nederlanders. Oorzaken zijn de lagere sociaal economische status, maar ook integratieproblemen. Somaliërs blijken volgens Schellingerhout (2011) een tamelijk goede (fysieke) gezondheid te genieten, vergeleken met de drie andere vluchtelingengroepen (tabel 23). Mannen hebben een betere gezondheid dan vrouwen, jongeren beter dan ouderen, en hoog opgeleiden beter dan laagopgeleiden, maar dat geldt voor alle etnische groepen, inclusief Nederlanders.

Tabel 23 | Fysieke en psychische gezondheid in 2009 (schaal 1-100, hoe hoger hoe beter de gezondheid)

	Afghanen	Irakezen	Iraniërs	Somaliërs	autochtone NL
<i>Fysieke gezondheid</i>					
Totaal	78,5	77,7	78,6	83,6	85,2
Mannen	81,1	80,7	79,1	86,7	87,5
Vrouwen	75,4	72,9	78,0	79,5	83,1
15-24 jaar	91,8	90,8	92,1	90,7	89,9
25-44 jaar	76,8	78,5	81,9	80,8	88,2
45-64 jaar	58,2	59,3	64,2	63,8	80,6
Max basisonderwijs	68,2	66,7	62,1	82,1	79,1
Vbo/mavo	80,5	79,6	70,6	82,9	84,0
Mbo/havo/vwo	83,3	82,5	79,1	85,3	84,6
Hbo/wo	79,9	79,2	83,2	89,9	88,3
<i>Psychische gezondheid</i>					
Totaal	81,6	81,6	79,7	86,2	93,5
Mannen	83,8	84,6	79,9	87,6	94,7
Vrouwen	78,9	77,0	79,5	84,3	92,3

Bron: Schellingerhout (2011: 146) (autochtone Nederlanders ouder dan 65 zijn buiten beschouwing gelaten)

De psychische gezondheid van vluchtelingen is door hun oorlogs- en vluchtervaringen minder goed dan die van Nederlanders (tabel 23) maar Somaliërs rapporteren relatief de minste psychische problemen vergeleken met de drie andere vluchtelingengroepen. Depressieve en posttraumatische stress stoornissen komen vooral voor bij degenen die een traumatische gebeurtenis zoals een raketaanval, bombardement met verwoesting en doden of de dood of verwonding van een familielid hebben meegemaakt. Maar de psychische gezondheid hangt ook samen met de mate waarin het gezin compleet is (Schellingerhout 2011). Gemiddeld scoren vluchtelingen met een partner of kind in het land van herkomst bijna 10 punten lager op een schaal van 1-100 van psychische gezondheid, en ongeveer 15 punten lager op een schaal van ervaren geluk. De ervaren psychische gezondheid van vluchtelingen gaat achteruit naarmate de asielprocedure langer duurt en de prevalentie van psychiatrische stoornissen neemt toe (Laban e.a. 2005). Er is een forse toename te zien als de asielprocedure langer duurt dan drie jaar.

Dat Somaliërs minder psychische problemen hebben dan andere vluchtelingen, wordt genuanceerd in kwalitatief onderzoek (Klaver e.a. 2010, Moors e.a. 2009), waaruit blijkt dat onverwerkte trauma's een groot probleem zijn. Het verschil tussen de resultaten ligt waarschijnlijk aan de gehanteerde methode. In de gestandaardiseerde vragenlijstsetting van het SCP-onderzoek zijn de antwoorden op de vragen 'Hoe vaak voelde u zich de afgelopen vier weken kalm en rustig?' en 'Hoe vaak voelde u zich de afgelopen vier weken neerslachtig en somber?' gecodeerd, en dit tezamen vormt de indicator voor psychische gezondheid. De respondenten in het onderzoek van Klaver e.a. lichten hun ervaringen in eigen bewoordingen toe. Ook uit het kwalitatieve onderzoek van Moors e.a. (2009) blijkt dat het in de Somalische gemeenschap bekend is dat veel mensen psychische nood ervaren, maar dat de drempel om hulp te zoeken zowel binnen als buiten de gemeenschap hoog is. Somaliërs hebben met de bewoording 'psychische problemen' grote moeite, omdat dit in hun gemeenschap tot een stigma leidt (Bhui e.a. 2003, Warfa e.a. 2006). Zoals ook elders in Afrika wordt 'gek' geassocieerd met extreme onhandelbaarheid, terwijl iemand best een 'raar karakter' kan hebben. Respondenten vinden het vanzelfsprekend dat zij getraumatiseerd zijn, gezien hun ervaringen, menen dat ze geluk hebben gehad en er goed doorheen zijn gekomen zonder 'gek' te worden.

4.5 Inburgering, contacten en thuis voelen

Ongeveer de helft van de respondenten uit de vier onderzochte vluchtelingengroepen uit het SCP-onderzoek heeft geen inburgeringprogramma gevolgd (Dagevos & Odé 2011). Dit komt omdat een deel van de respondenten vóór 1998 naar Nederland gekomen is, toen er nog geen landelijk inburgeringbeleid bestond. In tabel 24 worden alleen degenen beschreven die in 1998 of daarna 18 of ouder waren.

Tabel 24 | Deelname aan inburgeringprogramma naar etnische herkomst, groep die na 1998 in Nederland is gaan wonen en op 18 jarige leeftijd of ouder naar Nederland is gekomen (in procenten), 2009

	gevolgd	mee bezig	niet gevolgd
Totaal	50	23	27
Afghanen	61	14	25
Irakezen	54	24	22
Iraniërs	47	12	42
Somaliërs	38	40	21

Bron: Dagevos & Odé (2011: 61)

Van de vier groepen tezamen heeft de helft een inburgeringprogramma gevolgd, is 23% daar ten tijde van het onderzoek mee bezig en heeft 27% geen inburgeringprogramma gevolgd. Vergeleken met de drie andere vluchtelingengroepen lopen Somaliërs achter; er is een lager percentage dat het inburgeringprogramma heeft gevolgd, maar een hoger percentage (40%) dat bezig is met de inburgering.

In tabel 25 is te zien dat de tevredenheid over het programma onder Somaliërs groot is: 88% van de Somaliërs is over het algemeen tevreden over het programma. Men vindt dat het programma heeft bijgedragen aan de verbetering van de Nederlandse taalkennis, aan de opbouw van een sociaal netwerk en aan het inzicht in hoe Nederland werkt. Maar men schat de betekenis voor het vinden van werk aanzienlijk lager in. Minder dan de helft van de inburgeraars is van mening dat de inburgering ertoe heeft geleid dat men gemakkelijker werk heeft gevonden. Toch onderschrijft ongeveer tweederde van de inburgeraars de stelling dat de Nederlandse taal in het dagelijkse leven sneller wordt geleerd dan in het inburgeringprogramma. Het inburgeringprogramma is een belangrijke stap in het leren van het Nederlands, maar uiteindelijk vindt daadwerkelijke inburgering toch vooral plaats in het dagelijks leven.

Tabel 25 | Oordelen over het inburgeringprogramma, personen die het inburgeringsprogramma hebben gevolgd, naar etnische herkomst, 2009 (in procenten)

	Afghanen	Irakezen	Iraniërs	Somaliërs
algemene tevredenheidvraag % (zeer) tevreden	77	78	60	88
mijn Nederlands is verbeterd	83	73	65	84
makkelijker om werk te vinden	48	44	45	58
meer mensen leren kennen	78	73	66	80
beter inzicht in hoe het werkt in Nederland	79	76	67	79
Nederlands leerde ik sneller in dagelijks leven dan in het inburgeringprogramma	63	62	66	68

Bron: Dagevos & Odé (2011: 63)

Kwalitatief onderzoek nuanceert opnieuw deze uitkomsten. Daaruit blijkt dat deelnemers weliswaar zeer te spreken zijn over het inburgeringprogramma, maar te hoge verwachtingen hebben over de mogelijkheden om daarna een carrière op te bouwen en tevens onrealistische verwachtingen over de arbeidsmarkt, hetgeen uiteindelijk kan leiden tot teleurstelling.

Het aandeel Somaliërs dat zich thuis zegt te voelen in Nederland, is in de loop der jaren toegenomen. Waar 43% van de respondenten in het onderzoek Van den Tillaart & Warmerdam in 2003 zegt zich thuis te voelen in Nederland, zegt in 2009 80% dat. Door de contacten met familieleden in bijvoorbeeld Kenia of Ethiopië, waar men het minder goed getroffen heeft, vindt men dat men geluk heeft in Nederland, of Europa te wonen.

Het hoge werkloosheidspercentage leidt tot meer isolement van betrokkenen, maar vergeleken met de traditionele immigrantengroepen onderhouden vluchtelingen meer contacten met Nederlanders. Diverse auteurs vermelden dat Somaliërs graag contacten onderhouden in hun eigen gemeenschap. Tweederde heeft minimaal elke week contact met Somalisch-Nederlandse vrienden of kennissen, en bijna iedereen telefoneert regelmatig met familie in het buitenland. Zij hebben echter niet alleen vaak contact met leden van de eigen herkomstgroep, ze onderhouden ook vaak contacten met autochtone Nederlanders. Somaliërs zijn ingesteld op het maken van contacten, en praten graag met burens of buurtgenoten. Zij waarderen gezelligheid, groepsdiscussies, verhalenvertellers en oratorische talenten.

5 Specifieke problemen bij Somaliërs

In dit hoofdstuk wordt een aantal problemen behandeld die bij Somaliërs speciaal relevant zijn: psychosociale problematiek en problemen in gezinnen met de opvoeding van kinderen en problematische jongeren (5.1), vrouwenbesnijdenis (5.2), qatgebruik (5.3), transnationalisme en de geneigdheid van Somaliërs om in Europa door te migreren, vooral naar het Verenigd Koninkrijk (5.4). In de laatste paragraaf komt aan de orde hoe Somaliërs met de islam omgaan en in hoeverre Somaliërs een risicogroep vormen voor radicalisering (5.5.)

5.1 Psychosociale problematiek en problemen in gezinnen

In paragraaf 4.4 zagen we dat de Somalische gemeenschap veel getraumatiseerde individuen kent. Het gaat om mensen die bezig zijn om de oorlogs- en vluchtervaring uit het verleden te verwerken en daardoor geen energie hebben om zich met andere dingen bezig te houden. In sommige gevallen leidt dit tot psychiatrische stoornissen, verwardheid en agressie. Het komt ook voor dat mensen door het verlies van familieleden met wraakgevoelens rondlopen. Die kunnen gericht zijn op een kleine groep zoals een subclan, of een militie, maar deze kunnen ook gericht zijn op categorieën zoals 'de Amerikanen', vanwege hun inmenging in de situatie in Somalië tussen 1992 en 1995. Conflicten uit het herkomstland verhuizen met de migranten mee: de clangerelateerde onenigheden, bijvoorbeeld tussen leden van verschillende subclans, en tussen dominante clans en kleinere bevolkingsgroepen blijven in Nederland bestaan. Een veel voorkomende consequentie is extreme wantrouwigheid en achterdocht tegenover mensen in de omgeving. Sommige traumaslachtoffers zien overal complotten, en geloven niet in de goede bedoelingen van wie dan ook.

Naast het verwerken van trauma's heeft de jarenlange chaos en anarchie waar mensen in geleefd hebben tot gevolg dat een aantal van hen ontworteld is geraakt van hun oorspronkelijke normen en waarden. Men ziet de veiligheid voor henzelf en familieleden en de aan- of afwezigheid van moord en geweld als de enige echt belangrijke zaken. In Nederland geldende regels uit administratieve systemen van de Sociale Dienst, de school voor de kinderen en dergelijke, komen op hen over als minder relevant, overdreven en vermoeiend. Waar veel Nederlanders zich al storen aan overregulering, ervaren Somaliërs dit nog sterker, zoals blijkt uit het volgende citaat: 'Nederlanders hebben geen echte zorgen, ze maken zich druk over allerlei futiliteiten'.

Voor kinderen hebben de bovenstaande problemen ernstige consequenties. Ouders die bezig zijn met hun traumaverwerking kunnen niet altijd de volle aandacht op hun kinderen richten. Ook bieden zij voor hen geen stabiele en veilige omgeving en kunnen niet dienen als rolmodel. En ouders die Nederlandse regels niet zo belangrijk vinden, zullen hun kinderen niet op dezelfde terreinen corrigeren als autochtoon-Nederlandse ouders dat in de regel doen. Daar komt bij dat Somalische kinderen in Nederland relatief vaak opgroeien in eenoudergezinnen (17% onder Somaliërs en 11% onder Nederlanders), en in armoede, en dat we dus van gezinnen kunnen spreken met multiple problemen. Uit de literatuur is bekend dat het opgroeien in een eenoudergezin een groter risico meebrengt dat kinderen niet goed mee komen op school en zelfs met criminaliteit in aanraking komen, alleen al omdat er maar één ouder is die voor begeleiding kan zorgen en de regels kan handhaven, terwijl die ouder ook moet zorgen voor het inkomen, en daardoor vaak afwezig is (Dykstra & Van der Valk 2007). Vooral in combinatie met het gemiddeld lagere inkomen van alleenstaande moeders, ontstaat een spiraal van elkaar versterkende problemen: slechtere huisvesting, meer gezondheidsproblemen, een armere buurt, meer criminaliteit, scholen met kinderen uit een lagere klasse, en een minder goed netwerk om een baan te vinden (Engbersen e.a. 1998).

Moors e.a. (2009) laten zien hoe Somalische jongeren deze situatie beleven. Zij zien het probleem als een 'mislukte startpositie' van hun ouders. Een nog niet genoemd element dat naar voren komt in de interviews is dat deze mislukte startpositie ook sterk samenhangt met het verschil tussen de Somalische collectivistische en de Nederlandse individualistische normen en waarden. Aannames van de ouders over hoe de Nederlandse samenleving in elkaar zit, bleken niet te kloppen. Het is minder makkelijk om werk te vinden, of om op volwassen leeftijd nog een opleiding te volgen dan men dacht. Er ontstaat een domino-effect: financiële moeilijkheden, financiële verwachtingen uit het herkomstland plus de onverwerkte oorlogstrauma's leiden tot spanningen in het gezin, en tot weinig ruimte om kinderen in het onderwijs te ondersteunen. Het gevolg is dat de schoolopleiding van kinderen niet optimaal verloopt, dat ook zij met frustraties op de arbeidsmarkt te maken krijgen, en dat het probleem zich bij de tweede generatie herhaalt. Klaver e.a. (2010) tekenden bij hun jonge respondenten vergelijkbare verhalen op.

5.2 Vrouwelijke genitale verminking (vrouwenbesnijdenis)

In Somalië is 95% van de vrouwen besneden.¹⁰ Het betreft een culturele gewoonte die waarschijnlijk uit Soedan en Zuid-Egypte afkomstig is, maar in sommige delen van Noord Afrika geduid wordt als een religieus voorschrift. Het begrijp vrouwenbesnijdenis komt in de Koran niet voor en is in islamitische landen buiten Noord Afrika niet bekend, terwijl het daarentegen in Ethiopië, Eritrea en Soedan ook door christenen wordt toegepast, zelfs door protestanten. Diverse malen hebben Unicef, de WHO, Afrikaanse vrouwenorganisaties en islamitische leiders vrouwenbesnijdenis veroordeeld, maar door de sociale betekenis ervan verloopt de uitbanning langzaam. Vrouwelijke genitale verminking, vaak afgekort als VGV, is in alle westerse landen expliciet verboden, strafbaar als misdrijf en wordt in de meeste westerse landen ook actief vervolgd. In Nederland is het in het Wetboek van Strafrecht expliciet strafbaar gesteld als verminking. De maximumstraf is 12 jaar gevangenisstraf, waar een strafverzwaring bovenop kan komen indien de dader(s) familieleden zijn. Ook hulp bij een besnijdenis en een besnijdenis laten uitvoeren in het buitenland zijn in Nederland strafbaar. Kennis hebben van een VGV zonder dit te melden is eveneens strafbaar, ook voor artsen.

In Somalië heeft een onbesneden meisje nauwelijks kans op de huwelijksmarkt. Als men daar spreekt over vrouwenbesnijdenis heeft men het over een fatsoencode die kuisheid voor en na het huwelijk, reinheid, maagdelijkheid, trouw, en monogamie voor vrouwen omvat (Bartels 1995: 11). Besnijdenis zou de kans op verkrachting of zwangerschap voor het huwelijk verkleinen (Bartels 1995: 26). Ook vermindert dit het risico voor een meisje om bejegend te worden als een 'outcast'. Niet alleen de besnijdenis zelf, die vaak door traditionele vroedvrouwen zonder hygiënische instrumenten of verdoving wordt uitgevoerd, maar ook de latere gevolgen zijn uiterst gevaarlijk. Tijdens en vlak na de ingreep spelen extreme pijn, psychische shock, bloeding, infectie, urineretentie. Op de lange termijn kunnen complicaties optreden zoals pijn bij het plassen/menstruatie/gemeenschap, onvruchtbaarheid en er kunnen levensbedreigende situaties ontstaan voor moeder en kind bij zwangerschap en geboorte. Somalische vrouwen moeten om deze reden in het ziekenhuis bevallen, en tijdens de zwangerschap is extra begeleiding nodig.

Somalische ouders in Europa klampen zich vast aan de heersende Somalische normen (Johnsdotter 2002). Zij willen hun kinderen, ondanks de nieuwe leefomgeving het eigen culturele waarden- en normenpatroon van gehoorzaamheid en respect voor de ouderen bijbrengen. Zoals Edien Bartels in haar onderzoek laat zien, blijven voor de dochters hier de regels omtrent kuisheid, zorgzaamheid en eerzaam gedrag gelden (Bartels 1995: 35). De beslissing over het al dan niet besnijden van meisjes, is een zaak van vrouwen, maar mannen dragen eraan bij door een 'echte' Somalische vrouw te willen trouwen. Het informatieniveau in veel Somalische families in Nederland is niet altijd voldoende om tegen de wil van de collectiviteit te gaan. Binnen de Somalische gemeenschap weet men dat het laten

¹⁰ In Somalië wordt de ernstigste vorm, de faraonische variant (type III) toegepast, waarbij schaamlippen worden verwijderd en de wond wordt dichtgenaaid, op een lucifergrote opening na. Meestal gebeurt dit bij meisjes tussen 4-12 jaar.

besnijdenis van meisjes in Nederland verboden is. Uitzonderingen daargelaten, praat men er liever niet over, omdat men bang is om verraden te worden. Deze situatie is langzaam aan het veranderen, mede onder invloed van informatiecampagnes die sinds 2000 plaats vinden in samenwerking met Somalische organisaties.

5.3 Qat gebruik

Qat is een licht stimulerend middel, dat populair is onder Somaliërs, vooral onder de mannen. De blaadjes en zachte takjes worden gekauwd. Op korte termijn werkt het middel stimulerend, het verhoogt de alertheid, zorgt voor een lichte vorm van euforie en onderdrukt vermoeidheid en honger. Nadeel is dat het de mond en darmen kan irriteren, en op langere termijn de kans verhoogt op slapeloosheid, verhoogde bloeddruk en maag- en darmziekten. Het Coördinatiepunt Assessment en Monitoring (nieuwe drugs (CAM) beoordeelde het individuele risico van qatgebruik op de gezondheid in haar rapport uit 2007 als zeer gering, evenals het risico op de volksgezondheid (Nieuwsbrief Nationaal Netwerk Drugsexpertise eind 2010).

Volgens De Jonge & Van der Veen (2010) zijn er geen cijfers over de prevalentie van het qatbruik onder Somaliërs in Nederland. Onder Somaliërs in Groot-Brittannië worden percentages gevonden van 38% (Patel e.a. 2005) tot 78% (Griffiths 1997). Onderzoekers in de gemeente Tilburg schatten dat zo'n 60% van de Somalische volwassen mannen wel eens qat gebruikt. Zij verdeelden qat gebruikers over de volgende categorieën: de incidentele qat gebruiker (5%), de weekendgebruiker (15%), de regelmatige gebruiker (35%) en de frequente gebruiker (45%). Volgens dit onderzoek gebruiken Somalische mannen gemiddeld 3 à 4 maal per week qat (Van de Reek, 2005). Onder de 278 vrouwen die deelnamen aan het onderzoek van Patel e.a. (2005) in Groot-Brittannië had 16% wel eens qat gebruikt (en 58% van de mannen). Vrouwen die qat kauwen worden al snel gestigmatiseerd en praten er daarom liever niet over.

Het gebruik van en de handel in qat is in Nederland legaal, wat niet in alle Europese landen het geval is. Ladingen verse qat worden vier maal per week uit Kenia naar Schiphol gevlogen, en nadat de douaneformaliteiten zijn afgehandeld, afgeleverd bij de distributielocatie in Uithoorn. De qat-handelaren staan daar met auto's klaar om de dozen op te kopen en de bosjes verse qat verder te verkopen op plaatsen waar veel Somaliërs wonen. In concentratiesteden zoals Den Haag, Rotterdam en Tilburg bestaan qathuizen, waar de qat aan de verbruikers wordt verkocht. Volgens een nieuwsbrief van het Nationaal Netwerk Drugsexpertise (NND) is de straatwaarde van een bosje qat in Nederland ongeveer €4,00. Sommige gemeentes klagen over openbare-ordeproblemen, maar volgens het bovengenoemde CAM rapport vormt het gebruik nauwelijks een risico voor de openbare orde. Qat wekt geen agressie op en heeft weinig invloed op het reactievermogen. Wel zijn er meldingen geweest van onrust rond distributiepunten, maar die lijken gebaseerd op kleine incidenten. Het CAM constateert geen betrokkenheid van de georganiseerde criminaliteit bij de qathandel.

Volgens Somaliërs zelf (Van den Reek 2001: 63) zijn de qatsessies belangrijk omdat ze als ontmoetingsplek fungeren en eenzaamheid verminderen, vooral voor alleenstaande mannen. Er wordt veel nieuws uitgewisseld over Somalië. Qatsessies hebben hetzelfde effect als een gesprek met een psycholoog, zeggen Somaliërs weleens. Behalve de qathuizen zijn er weinig ontmoetingsplaatsen voor Somaliërs in Nederland, want er zijn bijvoorbeeld weinig Somalische winkels of restaurants. Maar er zijn ook nadelen, onder meer dat iemands productiviteit afneemt, verzuim toeneemt, het qatgebruik op het gezinsbudget drukt en ruzie tussen man en vrouw veroorzaakt en zelfs echtscheiding, processen die vergelijkbaar zijn, met situaties van overmatig alcoholgebruik in andere gemeenschappen. In het verleden heeft een groep Somaliërs gelobbyd om qatgebruik strafbaar te stellen, maar toen FSAN dit standpunt overnam, ontstond er groot protest in de Somalische gemeenschap. Uiteindelijk is afgezien van verdere actie.

5.4 Transnationalisme

Transnationale contacten zijn sterk ontwikkeld onder Somaliërs. Er wordt veel geld gestuurd naar familieleden in Afrika, er is veel telefonisch contact, en men is actief op internet (Horst 2004, 2006b). Ook tracht men op allerlei manieren de familie bij elkaar te brengen, handel te drijven, en huwelijkspartners bijeen te brengen.

In hoofdstuk 3 zagen we dat er een flinke doormigratie van Somaliërs uit Nederland heeft plaatsgevonden in de periode van 2000-2007. Het merendeel van deze emigratie is gericht op het Verenigd Koninkrijk, zoals blijkt uit het onderzoek van Van den Reek & Hussein (2003). Uit andere Europese landen zien we hetzelfde verschijnsel, gedocumenteerd voor Denemarken en Zweden door Nielsen (2004) en Valentine e.a. (2009). Vanuit het Verenigd Koninkrijk zien we verdere migratie naar de VS en Canada. Het zijn vooral de hoger opgeleide en meer kansrijke Somaliërs die naar het Verenigd Koninkrijk vertrekken, terwijl de kansarme Somaliërs achterblijven.

Warfa e.a. (2006) laten zien dat Somaliërs zichzelf graag beschrijven als nomaden, en nomadisme als een manier van leven zien vooral voor jonge mensen die nog geen familie hebben. Er wordt over gefantaseerd en gesproken als een avontuur, een manier om problemen op te lossen, om volwassen te worden en levenservaring op te doen. Ook andere onderzoekers hebben de nomadische cultuur als uitgangspunt genomen voor de analyse van het veelvuldige verhuisgedrag. Somaliërs zijn transnationale nomaden bij uitstek. Van Liempt (2008, 2010) wijst erop dat het verhuisgedrag van Somaliërs soms te gemakkelijk toegeschreven wordt aan hun culturele achtergrond en nomadische traditie. Zij wijst erop dat er naast culturele redenen, vooral structurele redenen (betere kansen op werk, taalkennis) liggen achter het verhuisgedrag.

Van den Reek & Hussein (2003) gaan dieper in op de motieven van Somaliërs die vanuit Nederland naar Engeland waren verhuisd, of willen verhuizen. De belangrijkste redenen bleken:

- Economische factoren: het zijn de beter opgeleiden die naar Engeland verhuizen. Meestal is men bekend met de Engelse taal en hoopt in Engeland een baan op passend niveau te kunnen vinden (wat in Nederland niet lukte). Diploma's uit het herkomstland worden in Engeland eerder erkend dan in Nederland. Het starten van een eigen winkel of bedrijfje is makkelijker, omdat er minder regels zijn. "In Nederland is alles wat je probeert te doen moeilijk. Er is altijd wel een ambtenaar die zegt dat wat je wilt, niet kan".
- Sociale factoren zijn een pull factor. In Engeland bestaat een oude op koloniale banden gebaseerde Somalische gemeenschap (van Isaq uit Somaliland). Deze is in de laatste 15 jaar verbreed met de andere clangroepen, en er wonen grote concentraties van Somaliërs in steden als Londen, Leicester en Birmingham. Een grote gemeenschap biedt meer sociale contacten, Somalische winkels en voorzieningen, en meer sociale controle, hulp en mogelijkheden om kinderen in een Somalische sfeer en cultuur te laten opgroeien. De meest doormigranten hadden familieleden in Engeland, die hun hielpen met de eerste stappen.
- Ontevredenheid over Nederland is voor sommigen een push factor. Nederland wordt door de geïnterviewden ervaren als een land waarin je moet assimileren en niet je eigen cultuur kunt beleven. De houding van Nederlanders ten aanzien van immigranten en moslims wordt als negatief ervaren. Het sociale systeem is gebaseerd op bemoeizucht en betutteling, inclusief adviserende huisbezoeken en lastige regels. Engeland daarentegen is 'echt multicultureel', met respect voor individuele initiatieven. Dat past in hun beeld beter bij de onafhankelijke aard van Somaliërs.

Niet al degenen die doorreizen naar het Verenigd Koninkrijk waren zich bewust van bijvoorbeeld de slechtere huizen aldaar en over de problemen waarmee het leven er gepaard gaat. Dit blijkt pas later. Het percentage werkloze Somaliërs blijkt ongeveer even hoog als in Nederland. Desondanks geven de meeste respondenten in het onderzoek van Van den Reek & Hussein aan tevredener te zijn over het leven in Engeland dan in Nederland. Alleen in Nederland opgegroeide kinderen denken hier anders

over en missen het wat vrijere klimaat van Nederland. Er zijn inmiddels diverse gevallen bekend van jongeren die op volwassen leeftijd weer terug verhuizen naar Nederland. Het leven in een volledig Somalische omgeving heeft vooral voor de meisjes ook grote nadelen, zoals controle, roddel en uithuwelijking.

5.5 Radicalisering

Islamitische radicalisering in Somalië neemt de laatste jaren toe. De vraag is in hoeverre dit ook invloed heeft op het gedrag van Somaliërs in Nederland. Moors e.a. (2009) deden hier onderzoek naar en maken onderscheid tussen de aanbod- en een vraagkant. De aanbodkant bestaat uit de informatie die over radicale groepen in Nederland beschikbaar is, en de contacten met bijvoorbeeld familieleden of kennissen die betrokken zijn bij radicale groepen. De vraagkant wordt bepaald door de mate waarin Somaliërs in Nederland behoefte hebben aan een radicale ideologie, of daar behoefte aan kunnen krijgen. De zogenoemde voedingsbodem voor radicalisering wordt bepaald door frustraties over de manier waarop moslims in en buiten Nederland besproken en behandeld worden, in combinatie met sociaal economische uitsluiting en het leven in een achterstandsituatie waar men niet makkelijk een uitweg uit ziet.

De aanbodkant wordt in dit geval bepaald door de contacten die Somaliërs zouden kunnen hebben met vertegenwoordigers van extremistische groeperingen zoals Al-Shabaab en Hizbul-Islam. Er zijn diverse argumenten te noemen waarom rekrutering door Al-Shabaab in het Westen onwaarschijnlijk is. Zoals in het Ambtsbericht (Ministerie van Buitenlandse Zaken 2010: 20) wordt geconstateerd, ontbeert Al-Shabaab over het algemeen zelfs in Somalië de steun van de bevolking door hun strenge interpretatie van de sharia, hun gevechtstechnieken en de intimidatie van de bevolking in veroverd gebied. Tegenstanders stellen dat deze 'Saoedische invloed' on-Somalisch is. Aversie tegen de extreme beweging leeft ook sterk onder degenen die voor extremisme gevlucht zijn. Volgens Menkhaus (2009) is de kans dat Somalische extreme groepen in het westen volgelingen rekruteren klein omdat a) er in het territorium zelf voldoende vechtlustige jonge lieden te vinden zijn, b) westerse rekruten het terrein noch de complicaties aldaar goed kennen en snel ziek worden en c) Somaliërs in het westen hun familie in minder rijke landen moeten onderhouden, en dus niet zomaar kunnen verdwijnen. Hoewel actieve werving in Nederland dus onwaarschijnlijk lijkt, blijft het altijd mogelijk dat losse individuen via internationale verbanden contact leggen met fundamentalistische bewegingen in Somalië.

Wat betreft de vraagkant vormt de Somalische gemeenschap in Nederland mogelijk wel een risicogroep. Moors e.a. (2009) concluderen dat de volgende factoren kunnen bijdragen tot een hogere ontvankelijkheid voor radicalisering: a) de sociaal economische achterstandspositie van Somalische gezinnen (financieel, opleiding, woon- en werksituatie), b) jongeren die opgroeien in instabiele gezinnen, met een identiteitsbehoefte die in relatie staat tot religieuze betekenisgeving, ook in reactie op de negatieve houding die in Nederland jegens moslims vigeert, c) het aanzienlijke aantal gevallen van oorlogstrauma's en psychosociale problemen in de migratiestroom sinds 2000. Somaliërs maken zich minder druk om de situatie in Palestina of Irak dan bijvoorbeeld Marokkanen, maar wel om internationale inmenging in hun eigen land. Ze zijn dus vooral op de situatie in hun eigen land gericht in een nieuwe variant van antikoloniaal denken, en minder op internationale islamitische bewegingen. We zien dat nogal wat Somaliërs in een relatief isolement leven, door hun verspreiding over het land en hun gefragmenteerde organisatielandschap. In een dergelijke situatie kan elk individu een groepje samenbrengen zonder dat er iemand in de omringende gemeenschap dat merkt of corrigeert. Er is ook geen sterke moskee-organisatie die jongeren kan weerhouden van radicaal gedrag, of kan wijzen op een gematigder variant van de islam. Ook al zijn deze risicofactoren aanwezig, toch zijn er volgens Moors e.a. weinig gevallen bekend van geradicaliseerde Somaliërs.

6 Conclusie

De politieke situatie in Somalië anno 2011 is weinig hoopgevend. Het lijkt op dit moment niet waarschijnlijk dat er een periode van rust zal aanbreken, ook niet wanneer Al-Shabaab zou worden verdreven dan wel het radicaal islamitische leiderschap zich verder zou stabiliseren. Ten eerste leert de geschiedenis dat er steeds opnieuw onderlinge rivaliteit kan uitbreken tussen de clans en facties, dat bewegingen uiteen vallen wanneer de leider wordt vermoord, en dat de mate van bewapening van de bevolking de kans op conflicten versterkt. Ten tweede blijft de kans op internationale interventie groot, aangezien de zorg in de buurlanden (Ethiopië, Kenia) maar ook in de westerse wereld met betrekking tot een radicaal islamitische staat groot is. Daarmee is er op korte termijn weinig kans dat de vluchtelingenstroom zal opdrogen, of dat Somaliërs in groten getale kunnen terugkeren naar hun land. Ook als de vijandigheden in Somalië zouden afnemen, zullen er Somaliërs blijven vertrekken om het islamitische bewind te ontvluchten. In Nederland is de Somalische gemeenschap dus geen tijdelijk verschijnsel, maar deze zal blijven bestaan. Er is inmiddels een stabiele Somalische gemeenschap in Nederland gevestigd, die zich verder zal vergroten via natuurlijke aanwas, en voortgaande immigratie naar Nederland via gezinsmigratie en asiel.

De situatie van Somaliërs op het gebied van onderwijs, arbeid en huisvesting is ongunstig. Maar de meeste Somaliërs doen hun best om te integreren in Nederland, door een inburgeringscursus of een opleiding te volgen, werk te zoeken en hun kinderen hier zo goed mogelijk op te voeden, ook al kost dit veel moeite. Hoewel de mogelijkheden van de groep laag opgeleiden op de arbeidsmarkt beperkt zijn, is men optimistisch en communicatief ingesteld. Samen met hun optimisme en ondernemingszin bevordert dit de kansen op uiteindelijk succes in Nederland. Het lijkt vooral van belang dat de groep extra onderwijsmogelijkheden geboden wordt en aanpakt (ook voor volwassenen), om de zwakke startpositie bij aankomst in Nederland weg te werken zodat meer Somaliërs een (stabiele) plek op de Nederlandse arbeidsmarkt kunnen verwerven. Zo kan hun positie in de tijd langzaam maar zeker beter worden. Bemoedigend is hierbij de constatering dat de onderwijs- en werkgelegenheidspositie van de tweede generatie al beter is dan van de 1e generatie. Vanuit Somalische organisaties wordt een sterke behoefte gevoeld om landgenoten reeds in de asielzoekerscentra te ondersteunen, om later problemen te voorkomen. De zelforganisaties willen hierbij graag een rol spelen, in de vorm van voorlichting en vrijwillige taalondersteuning.

Op de vraag of er specifiek sociaal werk nodig is om de situatie van meervoudige problematiek in Somalische gezinnen aan te kunnen pakken, lijkt het antwoord dat voorzichtigheid hier geboden is. Zoals Klaver e.a. beschrijven ervaren Somaliërs inmenging in gezinnen door sociaal werkers, jeugdzorgmedewerkers en ambtenaren van de sociale dienst als een van de vervelendste aspecten van de Nederlandse samenleving. Het lijkt daarom aan te bevelen om het potentieel uit de Somalische gemeenschap zelf te mobiliseren. Het ondersteunen van discussiebijeenkomsten en praatgroepen bij de organisaties, zo mogelijk met deskundige inbreng rondom traumaverwerking, heeft mogelijk een betere kans van slagen dan projecten waarin Nederlandse hulpverleners deze hulp aanbieden. Bovendien versterkt dit het netwerk en de onderlinge contacten binnen de Somalische gemeenschap.

Pharos biedt een aangrijpingspunt om te werken aan fysieke en psychische gezondheidsproblemen en het bestrijden van vrouwelijke genitale verminking.¹¹ Deze organisatie zette samen met het Ministerie van VWS en Somalische organisaties in de afgelopen 10 jaar grote preventie- en informatiecampagnes op om genitale verminking tegen te gaan. Bij veel lidorganisaties zijn bijeenkomsten gehouden. Eerst is getracht het onderwerp bespreekbaar te maken en vervolgens om mensen ervan te overtuigen dat het om een onwenselijke praktijk gaat.¹² Het is effectief gebleken om islamitische geestelijken hierbij te betrekken, zoals mensen van de Islamitische universiteit in Rotterdam (Van der Kwaak, Bartels & de Vries 2003, Bartels 2004).

¹¹ <http://www.pharos.nl>

¹² Zie <http://www.fsan.nl> en <http://www.meisjesbesnijdenis-gelderland.nl>

Sommige gemeenten zoeken aangrijpingspunten om iets te doen tegen de overlast die optreedt bij verkoop en distributie van qat. De gemeente Tilburg heeft op 1 december 2007 in het stadsdeel Noord getracht de handel en het gebruik van qat te verbieden, maar de verantwoordelijke minister van VWS zag geen reden om qat onder de verboden middelen van de Opiumwet te brengen. Het eigenlijke probleem is de overlast, niet het gebruik. Daarom past de gemeente Arnhem de 'Wet Victoria' toe (art. 17a uit de Gemeentewet) en de later inwerking getreden 'Wet Victor' (Woning- en Ontheeningswet) om overlast veroorzakende (vaak illegale) locaties waar qat wordt gebruikt of verhandeld te sluiten. In december 2010 stuurde de gemeente Groningen een verzoek aan de minister om qat te laten verbieden omdat zij problemen had met de openbare orde bij qatpanden.

In zijn algemeenheid is het aan te bevelen om het Somalische organisatielandschap te ondersteunen, en zo zelfredzaamheid te stimuleren. Zoals vaak is aangetoond, zorgen migrantenorganisaties voor verspreiding van informatie en onderling sociaal kapitaal (Van Heelsum 2004). Vooral organisaties met een doelstelling die op integratie, informatieverschaffing en het opbouwen van banden in Nederland gericht zijn, verdienen actieve hulp van overheid en gemeenten. Traditionele discussiebijeenkomsten kunnen worden gebruikt, om moeilijke onderwerpen, zoals de opvoeding van de kinderen, traumaverwerking, de rol van de islam in Nederland en genitale verminking bespreekbaar te maken. Een veel gehoorde klacht bij het werken met Somalische organisaties is, dat er gemakkelijk tegengestelde belangengroepen ontstaan, een feit dat bij vluchtelingengroeperingen vaker speelt. Ook op gemeentelijk niveau is samenbinden, versterken en professionalisering daarom gewenst. In Delft kiest men ervoor Somaliërs te verplichten zich in één organisatie te verenigen. Dat is te billijken vanuit een streven tot gemeenschapsvorming maar er moet ook oog zijn voor het feit dat families die elkaar in het herkomstland naar het leven stonden in Nederland niet snel vreedzaam zullen kunnen samenwerken. Specifiek voor de situatie van Somaliërs blijven de grote clanverschillen en de wankelende positie van Somalische minderheidsgroepen.

Vergeleken met ander islamitische groepen, maakt de Somalische gemeenschap weinig gebruik van de mogelijkheden die Nederland biedt om religieuze organisaties op te zetten. Dat is een gemis want religieuze organisaties kunnen geïsoleerde of radicaliserende personen begeleiden en een luisterend oor bieden aan degenen in psychische nood. Bovendien zal het voor Somaliërs beter werken om vrijwillig naar een plaats te gaan waar men zich begrepen voelt, dan huisbezoeken te krijgen van Nederlandse hulpverleners die te weinig inzicht hebben in de Somalische culturele achtergrond. Zeer zeker is hulpverlening nodig voor getraumatiseerde individuen, maar dan bij voorkeur hulpverlening die aansluit bij wat Somaliërs zelf wensen. In dit kader kan het beleid van de gemeente Amsterdam als voorbeeld dienen. Het is gericht op het wegnemen van de voedingsbodem voor radicalisme, het weerbaar maken van zowel moslimjongeren als ouders, en het ondersteunen van jongerenverenigingen en moskeeën (Van Heelsum 2009).

Referenties

- Abdi Elmi, A. (2010) *Understanding the Somalia Conflagration, Identity, Political Islam and Peacebuilding*, London/New York: Pluto Press.
- Bartels, K. (1995) *Vrouwenbesnijdenis en Somalische vrouwen in Nederland*. Utrecht: Stichting Pharos.
- Bartels, E. (2004) Female Circumcision among Immigrant Muslim Communities: Public Debate in the Netherlands *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol 24, No. 2, 393-399.
- Bijl, R.V., A. Zorlu, A.S. van Rijn, R.P.W. Jennissen & M. Blom (2005), *Integratiekaart 2005. De maatschappelijke integratie van migranten in de tijd gevolgd: trend- en cohortanalyses*, Den Haag: WODC/CBS.
- Bhui, K., A. Abdi, M. Abdi, S. Pereira, M. Dualeh, D. Robertson, G. Sathyamoorthy & H. Ismail (2003) 'Traumatic events, migration characteristics and psychiatric symptoms among Somali refugees', *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol* 38: 35-43.
- Dagevos, J. (2011) 'Positie op de arbeidsmarkt', in: E. Dourleijn & J. Dagevos (red), *De positie van vluchtelingen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*, Den Haag: SCP.
- Dagevos, J. & A. Odé (2011) Inburgering en taal, in: E. Dourleijn & J. Dagevos (red), *De positie van vluchtelingen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*, Den Haag: SCP.
- Dourleijn, E. & J. Dagevos (red) (2011) *De positie van vluchtelingen in Nederland, Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*, Den Haag: SCP.
- Dourleijn, E. (2011) in: E. Dourleijn & J. Dagevos (red), *De positie van vluchtelingen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*, Den Haag: SCP.
- Dykstra, P. & H. van der Valk (2007) Criminelen in de familie; verband tussen crimineel gedrag en bevolkingskenmerken onderzocht, *Demos, bulletin over bevolking en samenleving* 23 (1): 6-8.
- Engbersen, G., J.C. Vrooman & E. Snel (2008) *Effecten van Armoede, derde jaarrapport armoede en sociale uitsluiting*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Gebreyesus, E. (1993) *Somalia in Difficulties: country, people, politics. Refugees in the Netherlands*, Utrecht: VON.
- Griffiths, P., Gossop, M., Wickenden, S., Dunworth, J., Harris, K., and Lloyd, C. (1997) 'A transcultural pattern of drug use: qat (khat) in the UK', *British Journal Psychiatry* 170, 281-284.
- Griffiths, D. (2002) *Somali and Kurdish refugees in London, New Identities in the Diaspora*, Aldershot: Ashgate.
- Heelsum, A. (2004 a) *Migrantenorganisaties in Nederland, deel 1 Aantal en soort organisaties en Ontwikkelingen en deel 2 Functioneren van de organisaties* Utrecht: FORUM.
- Heelsum, A. (2005) Afrikanen in Nederland, *Bevolkingstrends*, 53, 3, 83-90.
- Heelsum, A. & T. Hessels (2005) *Afrikanen uit Angola, DR Congo, Ethiopië, Eritrea, Nigeria en Sudan in Nederland, een profiel*, Den Haag: Ministerie van Justitie.

- Heelsum, A. van (2009) *Intercultural Policies and Intergroup Relations. Case Study: Amsterdam, the Netherlands*, Cities Local Integration Policies Project, Dublin: Eurofound.
- Hessels, T. (2000) *Somaliërs in Nederland, een profiel*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Hill, M. (2010) *No redress: Somalia's forgotten minorities*, London: Minority Rights Group.
- Horst, C. (2004) *Money and mobility: transnational livelihood strategies of the Somali diaspora*. Global Migration Perspectives No. 9. Geneva: Global Commission on International Migration.
- Horst, C. (2006a) *Transnational Nomads. How Somalis cope with refugee life in the Dadaab camps of Kenya*. Oxford and New York: Berghahn Books.
- Horst, C. (2006b) 'Virtual dialogues? The value of electronic media for research amongst refugee diasporas', *Refuge* 23(1).
- Johnsdotter, J. (2002) *Created by God. How Somalis in Swedish Exile Reassess the Practice of Female Circumcision* (dissertation) Lund: Lund Monographs in Social Anthropology 10.
- Jonge, M. de & C. van der Veen (2010) *Qat gebruik onder Somaliërs in Nederland*, Utrecht: Trimbos Instituut.
- Klaver, J. & I. van der Welle (2009) *Vluchtelingenwerk Integratiebarometer, een onderzoek naar de integratie van vluchtelingen in Nederland*, Amsterdam: Regioplan.
- Klaver, J., P. Poel & J. Stouten (2009), *Somaliërs in Nederland, een verkenning van hun maatschappelijke positie en aanknopingspunten voor beleid*, Amsterdam: Regioplan.
- Kwaak, A. van der, E. Bartels, F. de Vries & S. Meuwese (2003) *Strategieën ter voorkoming van besnijdenis bij meisjes*, Amsterdam: VU.
- Laban, C.J., H.B.P.E. Gernaat, I.H. Komproe, G.A. Schreuders, J.T.V.M. de Jong (2005) 'Invloed van de duur van de asielprocedure op de prevalentie van psychiatrische stoornissen bij Irakese asielzoekers in Nederland', *Tijdschrift voor de Psychiatrie*, 11, 743-752.
- Ledoux, G. & A. Veen (2009) *Beleidsdoorlichting onderwijsachterstandenbeleid. Periode 2002-2008*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- LeSage, A. (2001) 'Prospects for Al Itihaad and Islamist Radicalism in Somalia', *Review of African political Economy*, Volume 27, Number 89.
- LeSage, A. (2010) 'Somalia's endless transition, breaking the deadlock', *Strategic Forum*, 257, June 2010, 1-7.
- Lewis, I.M. (2002) *A modern history of the Somali, nation and state in the Horn of Africa*, 4th edition, Oxford/ Athens: James Currey/Ohio University Press.
- Lewis, I.M. (2008) *Understanding Somalia and Somaliland: culture, history, society*, New York: Columbia University Press.
- Liempt, I. van (2007) *Navigating Borders, Inside Perspectives on the Process of Human Smuggling into the Netherlands*, Amsterdam: AUP.

- Liempt, I. van (2008), 'Nomadische Nederlanders, Somalische Nederlanders en hun redenen voor doormigratie naar Engeland', *Mensenstreken*, dec 2008.
- Liempt, I. van (2010) 'And then one day they all moved to Leicester: the relocation of Somalis from the Netherlands to the UK explained', *Population, Space and Place*.
- Menkhous, K., 'African Diasporas, Diasporas in Africa, and Terrorist Threats', in: D. Zimmermann & W. Rosenau (eds) *The radicalisation of diaspora's and terrorism*, Zurich: Centre for Security Studies, ETH (85-109).
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2001) *Algemeen Ambtsbericht Somalië*, Den Haag: Directie Consulaire Zaken en Migratiebeleid.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2010) *Algemeen Ambtsbericht Somalië September 2010*, Den Haag: Directie Consulaire Zaken en Migratiebeleid.
- Mohamoud, A.A. (2002) *State collapse and post-conflict development in Africa. The case of Somalia (1960-2001)*, Amsterdam: proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- Moors, J.A., E. van den Reek, E. M. Siesling (2009) *Voedingsbodem voor radicalisering bij kleine etnische groepen in Nederland*, Tilburg: IVA.
- Moret, J., S. Baglioni, D. Efonyi-Mäder (2006a) *The Path of Somali Refugees into Exile, a comparative analysis of secondary movements and policy responses*, Neuchâtel: Swiss Migration Forum.
- Moret, J., S. Baglioni, D. Efonyi-Mäder (2006b) *Somali Refugees in Switzerland, Strategies of Exile and Policy Responses*, Neuchâtel: Swiss Migration Forum.
- Nielsen, K.B. (2004) *Next stop Britain: The influence of transnational networks on the secondary movement of Danish Somali's*, Brighton: Sussex Migration Working Paper 22.
- Patel, S.L., Wright, S., Gammampila, A. (2005). *Khat Use among Somalis in four English cities*. London: Research Development and Statistics Directorate Home Office.
- Permentier, M. (2011) 'De woonsituatie van vluchtelingen in Nederland', in: E. Dourleijn & J. Dagevos (red) *De positie van vluchtelingen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*, Den Haag: SCP
- Reek, E. van den & A.I. Hussein (2003) *Somaliërs op doorreis, verhuisgedrag van Nederlandse Somaliërs naar Engeland*, Tilburg: IVA.
- Roex, I., S. van Stiphout & J. Tillie (2010) *Salafisme in Nederland, aard, omvang en dreiging*, Amsterdam: IMES.
- Samatar, Said S. (ed) (1992) *In the Shadow of Conquest. Islam in Northeast Africa*, New York: Red Sea Press.
- Schellingerhout, R. (2011) 'Gezondheid en Zorggebruik', in: E. Dourleijn & J. Dagevos (red.) *De positie van vluchtelingen in Nederland*, Den Haag: SCP.
- Tillaart, H. van den, M. Olde Monnikhof, S. van den Berg & J. Warmerdam (2000). *Nieuwe etnische groepen, een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam*, Nijmegen: ITS.
- Tillaart, H. van den & J. Warmerdam (2003) *Somalische vluchtelingen in de gemeente Den Haag*, Nijmegen: ITS.

- Tillaart, H. van den & J. Warmerdam (2010) *Somalische Nieuwkomers in Nederland*, Den Haag Dalmar Foundation/VON/ITS (isbn 978 90 5554 4127).
- UNHCR (2009) *Statistical Yearbook 2009* Geneva: UNHCR. (<http://www.unhcr.org/4ce530889.html>)
- Valentine, G, D. Sporton & K.B. Nielsen (2009) 'Identities and belonging: a study of Somali refugee and asylum seekers living in the UK and Denmark', *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 27, 234-250.
- Vogels, R. (2011) 'Onderwijspositie', in: E. Dourleijn & J. Dagevos (red.) *De positie van vluchtelingen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten*, Den Haag: SCP.
- Warfa, N., K. Bhui, T. Craig, S. Curtis, S. Mohamud, S. Stansfeld, P. McCrone, & G. Thornicroft (2006) 'Post-migration geographical mobility, mental health and health service utilisation among Somali refugees in the UK: A qualitative study', *Health & Place* 12, 503-515.

Colofon

Uitgave

Deze publicatie is tot stand gekomen in opdracht van de Directie Inburgering en Integratie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Tekst

Dr. A.J. van Heelsum
Universiteit van Amsterdam
Department of Political Science

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

juni 2011 | B-8781